

CLXV. szonett
(Egynémely amerikai költőnek)

*Az írás egyetlen szabályt ismer: hogy legyen mit mondanod.
(Schopenhauer)*

Legelsőnek a szépséget dobtátok
ki a versből, utána a zenét.
Whitmantól a barbár szószátyárságot
örököltétek, nem az erejét.
Folyton hamis asszociációkat
köptök, mikben nincs se lélek, se test, –
lisztet fingo bohócok, nyolcvan éve
nem mondtatok még semmi lényegest.

Amit írtok, azt nem tudjuk dúdolni,
szavalni, magunknak felmondani,
az élet útján senkit sem kísérték
mint Verlaine, Heine, Catullus, Ady.
Papjaitok érzelmek s látomások
hiján teóriákat gyártnak,
és összes műveitek elsüllyednek
egy trágyadombnyi elmélet alatt.

Nem látjátok, hogy mindenki ujjával
fülében, menekül előletek?
Kísérletezők, hol van az eredmény,
mit izzadtan kikísérleteztetek?
Ellenköltők, kultúránk temetésén
búcsúztatót ropogó alfelek,

kollázs-csirizelők, mit mond a kollázs?
Dadaisták, mint dadadadogtatok?
Olvasatlan s olvashatatlan népség,
ti hoztátok ránk, hogy a vers halott,
szürrealisták, hol a szürreális
és absztraktok, mit absztraháltatok?

(Toronto, 1985)

Faludy György (1910–2006) verse

2006/5.
NOVEMBER–DECEMBER

MAGYARTANÍTÁS

2006. 5. szám

XLVII. évfolyam

Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: 363-0276, telefax: 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://emil.alarmix.org/trezorbt>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 310 Ft

Éves előfizetési díj: 1550 Ft

Két példány (azonos címre): 2600 Ft

Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1250 Ft

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén,
levélben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a meg-
rendelést követően megküldött számla alapján
csекken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Széplaki György levele	2
Málnási Ferenc: „Kép és ritmus együttes hatalma” (Emlékezés Faludy Györgyre)	3
Zimányi Árpád: Dr. Chikán Zoltánné (1922–2006)	4
Adamik Tamás: A Zalán futása szerkezete és üzenete 2.	5
Antal Attila: Vallomás egy versről (Ady Endre: Krisztus-kereszt az erdőn).....	12
Laczkó Mária: Idegen szavak tizenévesek spontán beszédében	14
H. Tóth István: Olvasmányok a dráma és a színház történetéből (Könyvelőzetes) .	23
Holczer József: Vigyázzunk a „figurá”-ra!	26
Szabó Zsuzsanna Katalin: A névtan helye a magyar nyelv tanításában.....	28
Az Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője.....	33
KÖNYVSZEMLE	
Boronkai Dóra: Antóni Judit: Kreatív nyelv- tantanítás. Kompetenciaközpontú érettsé- gi feladatgyűjtemény magyar nyelvből I–II. ♦ Zimányi Árpád: Zaicz Gábor (főszerk.): Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete ♦ Málnási Ferenc: Adamikné Jászó Anna: 33 téma a szövegértő olvasás fejlesztésére; Kelecsényi László (szerk.): Irodalom tételek. Új érettségi ♦ Holczer József: Dóra Zoltán: Nyelvemben élek	36

E számunk szerzői:

Adamik Tamás, egyetemi tanár, ELTE BTK ♦
Antal Attila, tanár, Bessenyei György Főiskola,
Nyíregyháza ♦ Boronkai Dóra, tanár, Pécsi Tu-
dományegyetem, Illyés Gyula Főiskolai Kar ♦
Holczer József, tanár, Kecskemét ♦ Laczkó Má-
ria, tanár, Budapest ♦ Málnási Ferenc, tanár,
Kolozsvar ♦ Szabó Zsuzsanna Katalin, tanár,
Budapest ♦ Széplaki György, tanár, ELTE BTK
♦ Zimányi Árpád, tanár, Eszterházy Károly Fő-
iskola, Eger

PÁRHUZAMOS VERSELEMZÉSEK

Kedves Barátom!

Köszönöm kedves leveledet, jókívánságaidat. Ígérem, megfogadom: nyitott, fiatal próbálok maradni apró unokáim körében, legalább léleekben, s egy kicsit világlátásban is. Igazad van, a gyerekeinktől (unokáinktól) igen sokat tanulhatunk. Szakmai felvetésed pedig bogarat tett a fülemben: Olyan régen „levelezünk”, hogy már egyetemre járnak az első levelek idejének óvodásai. Bizony, a mostani levél a 66.! Jó lenne őket egybeszerkeszteni, okulásra, ötlettárnak, akár (oktatás)történelmi visszatekintésként is hasznos lenne!

Jelen levemben hadd folytassam korábbi szellemi játékaink gyakorlatát, két kérdésre is válaszolok egy menetben. (Van-e ma létjogosultsága, időkerete a klasszikus művek párhuzamos elemzésének? Miért hanyagoljuk el a modern, a kortárs irodalom tanulmányozását?)

A mai „soktankönyves” világban talán van még, aki ismer néhány példát párhuzamos elemzésre. Én kiállnék mellette, találjunk rá időt, hiszen a „betanítás” helyett többet kellene gondolkodtatnunk, s a legkézenfekvőbb „okosító” művelet az összehasonlítás.

Vegyünk egy-két lehetőséget!

A korábbi tankönyvek gyakorlatában is előforduló formák:

— hasonló vagy azonos témájú művek (Petőfi: A Tisza, Az alföld)

— azonos műfajú, azonos versformájú művek (Himnusz, Szózat; népdalok, dalok; epigrammák; szonettek stb.)

Ugyanezek a formák szabadon alkalmazhatók a tankönyvből, szöveggyűjteményből vagy verseskötetből vett kötelező és kiegészítő anyaggal. Lényeges, hogy minden esetben meg kell alkudnunk korábbi igényeinkkel: ne elemezzük olyan részletesen a „fő” művet, és marad idő a másira is.

Itt szorosan kapcsolódhat a már többször is felmerült témánk: Hogyan tehetjük élőbbé az irodalom tanulmányozását, hogyan kapcsolhatjuk be a modern, a mai irodalmi műveket az oktatásba? Egy korábbi ötlet, példa levemben is szerepelt (*Versek apróban* 2003/3.) Az ott leírtakat egészíthetjük ki az együttes elemzés egy speciális formájával. A fentebb felsorolt párhuzamokat kimondottan régi (klasszikus) és modern (mai) vonatkozásában alkalmazzuk. Lényeges szempont, hogy a mai versmű vizsgálata ne törekedjék sem az irodalomtörténeti, sem a poétikai bemutatásban, elemzésben a teljességre. Nem is lehet célunk, hiszen a tantervi anyagon túl csínján kell bännünk minden olvasmánnyal.

A kétkedő kérdésre, fejcsóválásra — Na, megint valami teljesíthetetlen maximalizmus vezet az ötletadó! — megnyugtatóan mondhatom, a saját gyakorlatomban bevált, nyert, mélyült vele a klasszikus vers elemzése, a tanulók pedig szívesen olvasták, okosan ügyesen hasonlították össze a századok távolából egymásnak felelgető remekeket. Legutóbb még főiskolás tanárjelöltjeimmel is kipróbáltam egyet. *Petőfi: a XIX. század költői* című, kötelezően tanított nagy versét, ars poeticáját vetettük egybe *Nagy Gáspár: Vers* c. költeményével. Náluk az igen tömör mai vers felől közelítettünk a klasszikus példa felé. Nem kis meglepetést okozott. Most nem is emelném ki a két ars poeticában megtalált párhuzamos biblikus motívumokat, lelj rá magad, megéri. (Nagy Gáspár versét az interneten könnyen megtalálhatod.)

Neked mindennapi gyakorlatod, használod az internetet, kollégáimat viszont nagyon biztatlán, éljenek vele, mert például a mai irodalomról legkönnyebb ott tájékozódni (pl. a www.vers.lap.hu és sok más irodalmi oldalon).

Mindkettőnknek, másoknak is kívánom: optimizmusunk el ne hagyjon, mert 2007-ben már megint nehézségek elé nézünk! (Ez is történelmi adalék lesz!)

Barátsággal öllelek:

Székelyi György

Málnási Ferenc

„Kép és ritmus együttes hatalma”

(Emlékezés Faludy Györgyre)

A költő, műfordító, prózaíró vallotta ezt, akinek a magyar irodalom „szeretetirodalmam” — volt. A nemrég eltávozottra emlékezünk a nagy humanista, a huszadik század enfant terrible-jére Óda a magyar nyelvhez című versének szövegteni, szemiotikai, stilisztikai elemzésével.

A versszöveg összetartó erejét, a kohéziót a magyar nyelv, anyanyelvünk szeretete, a hódolat, a dicséret, az óda adja. Ezt a személyes vallomást birtokos személyjeles szavak teszik hitelessé: a költő számára a magyar nyelv: *kísérőm, értőm, kísértőm, bőröm, bérem, bírám, borom, sorsom, lázam, házam, hazám almom-álmom, csengős szánom...* Jelentéstani elemként társulnak hozzájuk a többértelmű, többjelentésű szavak, a poliszmák: *arcod tatár emléke, a te dalod zsong minden idegemben, jöhetsz velem méreggel, magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk...*

A vers mondanivalóját anyanyelvünk elemei: a szó, a magas hangok, a mély hangok, a ragok, a magánhangzó-illeszkedés, melléknevek, főnevek, kurta mondatok és a róluk szóló metaforák sokasága világítja meg.

A vallomás hitelességét bizonyítja még a monológ, a költő beszéde, írása, a hallgató/olvasó csak észleli s megérti, elfogad(hat)ja a szöveget.

A költemény stílusának szépirodalmi jellegét az ódai hanghoz hűségesen társuló jóhangzású, eufónikus szavak sokasága adja: *ajkad, házam, hazám, ének, örökzöld csengős szánom, virágbarázdák, harangszó...* De anyanyelvünkért a századok során megvívott harcainkat idézik a rosszhangzású, kakofonikus szavak is: *vándorút, kinok közt, síron, konok gyász, vasvértem, páncéloom, kergethatsz, elhullott katonák, karók, keresztetek és bitófák, robot, fergeteg...* Hangutánzó szavak: *zsong, kurjong, zeng, sustorgó fűzes, ludak, kongó-bongó, bim-bam, krúgató* csendülnek fel és segítenek a jóhangzású szavaknak az ódai hang megeremtésében.

A költemény szavainak szótári jelentése szinte minden esetben gazdagodik a szövegösszefüggésből adódó többletjelentéssel, — az olvasó ismereitei alapján — konnotációval felidézheti anyanyelvünk évszázados küzdelmét, a magyar nyelv grammatikai elemeit, elfogadhatja vagy elutasíthatja a költő ódai hangnemét, véleményét. E gazdag többletjelentésből az egyik történelmi síkú: *Szent Gellért cselédje, tatár emlék, ellenség, századok kódéből, Werbőczy, Hajnóczy, Dózsa, Rákóczi és a tárogatószó.* E történelmi időszakban anyanyelvünk mindig segítségünkre volt, segített a harcban, segített a nyelv egészében, de elemeiben

is: a magyar nyelv a költőnek, de nekünk is, *vándorutainkon kísérőnk* volt, a *magyar szó ajkunkon olyan hangszer, de páncél is*, mely legyőzhető. A támadások — *méreg, tőr, ék* — ellen az ikes igékkel áll szemben a költő, s a hangutánzó szavak s az ősz szók a megkergetett után szállnak.

Múltunk T-je (karók, keresztetek, bitófák árnya), az E-betűk seregének menete, a melléknevek, a főnevek, a helyhatározószók, a mellérendelő mondatok és újra az egész magyar nyelv fácskájának sarjadását, győzelmét sugallja. A költemény főneveinek nagy száma — csak egyetlen, az utolsó szakaszban 14 —, a megnevezésükkel mintegy felsorakoztatják a főnév-katonákat, akikkel az anyanyelv megvívta és ma is vívja harcát. S a harc után a *szélcibálta, megalázott fácska törzse lombbal fog kihajtani.* A főnevek stílusértékét a metaforák sora teremti meg: anyanyelvünk *kísérő, föld, ég, bőr, bér, bíró, bor, sors, kedv, gyász, poggvász, ház, haza, álom...* és *tárogató*, számunkra új értelmi és hangulati jegyekkel gazdagodnak, érzelmileg telítetté, kirajzoltabbá válnak.

A melléknevek stílussteremtő ereje is széles skálán mozgó eredőkből táplálkozik. Természeti képek: *örökzöld, föld, sustorgó fűzes, derengő nádas, veszejtő vadon, gazdag virágbarázdák, fekete mező...* Emberi magatartás: *sértett gög, kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász...* Jog: *kaján törvénykönyv, felzengő ítélet*, és két ital neve: *tiszta óbor, erjedő must.*

S újabb szóképek, nyelvi képek, pl. megszemélyesítések gazdagítják a költemény szövetét: *a hangutánzó szavak utánam szállnak, a ragok kapaszkodnak, nem tudtak nagyra nőni, a magyar nyelv sarjad...*

A kijelentő mondatok sorát öt megszólítás — felkiáltó mondat? — szakítja meg, és az utolsó megszólítás elé öt kérdő mondat s az összetett mondatok áradása segít az ódai hang megeremtésében.

Maga a szöveg nominális stílusú a névszók túlsúlya miatt.

Faludy György valóságos világgépet rajzol, a több mint ezer éves magyar nyelv, anyanyelvünk dicséretét zengi, s ezt érzeteti olvasóival, akik képesek lélekkel és fejjel is megérteni a költő szívében őrzött, egyetlen, sohasem múltó, életre szóló érzelmeket a magyar nyelv iránt, ezt a fájdalmas, az idegen ajkúak között érzett nosztalgiát. Ezt vallotta 1940-ben, Párizsban Faludy György, és ezt fogadjuk el ma, 2006-ban Kolozsváron és Erdélyben is.

Zimányi Árpád

Dr. Chikán Zoltánné (1922–2006)

Kiváló metodikustól búcsúzunk: végtelen türelemmel viselt hosszú betegség után elment közülünk dr. Chikán Zoltánné dr. Deák Klára, az egri főiskola nyelvészeti tanszékének nyugalmazott docense, aki a felsőoktatásban eltöltött közel három évtizedes munkássága során nemzedékekkel szeretett meg a nyelvészetet, és nemzedékeket indított el a magyartanári pályán.

Chikán Zoltánné a budapesti tudományegyetem magyar-latin szakán szerzett diplomát 1945-ben. Meghatározó élményt jelentett számára, hogy olyan professzorok voltak mesterei, mint Pais Dezső, Zsirai Miklós, Laziczius Gyula és Horváth János. Két évvel később megszerezte a doktori fokozatot, majd 1948-tól 1953-ig általános iskolában tanított. Ebben az időben konzultációvezetőként részt vett az alsó tagozatos tanítókat szaktanárokká képező tanfolyam munkájában. Rutinos pedagógiai tevékenységére, tehetséges és lelkes munkájára felfigyelt Papp István professzor, az egri nyelvészeti tanszék első vezetője, és az ő kezdeményezésére kerülhetett a főiskolára.

Ahogy az egykori kollégái egyöntetűen tanúsítják: a tanszéken kezdettől fogva magas szakmai és pedagógiai színvonalon teljesítette feladatát. Az oktatómunka mellett hamar bekapcsolódott a kutatásba is. Alig van a szakmának olyan ága, amellyel valamilyen formában ne foglalkozott volna.

Országosan ismert szakemberré módszertani munkássága révén vált. 1958-tól ő gondozta a nyelvészeti tantárgy-pedagógia tárgyait, irányította a gyakorlati képzést, és összefogta a gyakorlóiskolai tanárok tevékenységét. A mostani nyelvészeti tanszék módszertannal foglalkozó oktatói — mindhárman — büszkén vallhatjuk magunkat tanítványának, követőjének, egyben szellemi örökösének is.

Jórészt metodikai és stilsztikai témájú publikációi többek között a Magyar Nyelvőr, Magyartanítás, Módszertani Közlemények, Felsőoktatási Szemle hasábjain jelentek meg. „*A gondolkodás fejlesztése az anyanyelvi nevelésben*” című könyve A tanítás problémái c. sorozatban jelent meg 1975-ben. Társszerzője nyelvészeti gyakorlókönyveknek és nyelvművelő témájú jegyzetnek.

Mély szakmai ismeretei kiváló tanári adottságokkal párosultak, így a maga szerénységével, visszafogottságával, nagyon is hatásos, sőt nagy hatású tanáregyéniség volt. Következetességével, kellő határozottságával, szelíd szigorával mindig elérte azt, amit a diák hosszú távú érdeke megkívánt. Sok mindent tanulhattunk tőle: kötelességtudást, pontosságot, logikus gondolkodást, külső és belső igényességet, stílust.

Kedvességével hamar belopta magát mindnyájunk szívébe, és szinte szülői szeretettel, gondoskodással törődött hallgatóival. Ugyanúgy, mint családjával. Tudtuk róla, hogy otthon várja a nagy család, a négy gyerek, a sok-sok tennivaló, s közismert volt előttünk az is, hogy mintaszerű családanya. A kisebb és a nagyobb közösségekben egyaránt helyállt a megannyi gond és csapád közepette, amelyeken mindig átsegítette a szeretet és a hit, az emberekbe és az emberségbe vetett bizalom. Most már csak remélhetjük, hogy az egykori tanítványok hálája legalább részben viszonzotta mindazt, amivel megajándékozott bennünket. Szerte az országban sokan gondolnak rá ezekkel az érzésekkel, bárhol dolgozzanak is: általános vagy középiskolában, a felsőoktatásban vagy az élet más területén.

A főiskoláról történő korai távozás — a nyugdíjaztatás — ereje teljében, pályája csúcán lévő szakembert érintett. Ő azonban továbbra is megtartotta érdeklődését: naprakészen tájékozódott a szaklapokból, számon tartotta a pedagógia és a tudomány legújabb eredményeit, és figyelemmel kísérte a tanszék — a régi és az új kollégák — munkásságát. Utoljára 1992-ben látogathatott el a főiskolára, amikor a Magyar Nyelvtudományi Társaság Heves megyei csoportjának ünnepi ülésén 70. születésnapja alkalmából köszöntöttük. Ekkor is meg tíz évvel később a tanszék tudományos kiadványában megemlékezünk a keres évtfordulóról. Az utóbbi alkalommal főiskolánk vezetősége magas intézményi elismerésben részesítette, megkapta az Eszterházy Károly-emlékplakettet.

Dr. Chikán Zoltánné Klárika néni 2006. július 3-án helyezték örök nyugalomra Egerben, a Hatvani temetőben. Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Adamik Tamás

A Zalán futása szerkezete és üzenete

2. A Zalán futása szerkezete

(Folytatás)

2. A továbbiakban én is a mű szerkezetét, struktúráját vizsgálom, mégpedig azért, mert a *Zalán futása* ellen felhozott kifogásoknak ez a sarkalatos pontja. Ez az a kritika, amely sokat ártott a mű népszerűségének, ez az a kritika, amelynek következtében a *Zalán futása* szép lassan az iskolai oktatásból is kiszorult. Nézzük meg tehát még egyszer, milyen is a mű kompozíciója. Aki ismeri az antik retorikákat, az tudja, hogy a bevezetésnek, az *exordiumnak* jelentős szerepe van: nemcsak az olvasók érdeklődését és jóindulatát kelti fel a beszéd iránt, hanem azt is megsejteti, miről fog szólni a mű, és hogyan. Aki ismeri az antik eposzokat, tudja, hogy az előhangnak, a *praefatió*nak is alapvető funkciója van: nemcsak a Múzsákat hívja segítségül, hanem azt is közli, miről szól az eposz, s azt hogyan kell értelmezni. Vörösmarty az antik retorikát ugyanúgy ismerte, mint az antik eposzokat. Következésképpen eposzának megértéséhez alapvető információkat szolgáltat előhangja. Ezért először a *praefatio*, az *előhang* felépítéséről szövegek, utána pedig az egyes énekekről, majd ennek alapján megnézzük, milyen struktúra szerint épül fel az egész.

2.1. A *Zalán futása* című nagyeposz 10 énekből áll, s e 10 ének összesen 6683 hexameter foglal magában. Az 1. ének 839 sorából az első 34 sor alkotja az előszót.

Az előhangról, amelyet Vörösmarty Fábrián Gábor tanácsára illesztett a mű elé,¹ szinte minden kritikusa dicsérően nyilatkozik.² Erdélyi János szerint a költő „legelőször is azt mondja el panaszosan, hogy a ’régii dicsőség késik’”, aztán megmondja, miről fog énekelni: *párducos Árpádról*. A segítségül hívás a nemzethez szól, „itt ... eltért a régi formától”, s ezt jól tette, mert így azonosul hazájával.³ Erdélyi Pál hangsúlyozza, hogy ez azért a legjobb megoldás, mert ezzel elárulja „a mű születésének titkát”. Ugyanezt a titkot az 1825-iki országgyűlésen Perényi így fogalmazta meg: „hogy nemzetiségünk, melyben egy népnek igazi ereje van, a mi atyáinkkal sirba szállott, s hogy azt kellene újra feltámasztanunk.”⁴

Igaza van Erdélyi Jánosnak: eltért ez az előhang a klasszikus mintáktól. Igazi újdonságát azonban véleményem szerint még nem tárták föl, s emiatt félre is értették az eposzt. Tudniillik ennek az előhangnak több újdonsága is van. Az egyik abban rejlik, hogy a klasszikus eposz kötelező Múzsája helyett „régii dicsőségünket” hívja segítségül a költő, s ezzel azt sugallja: régii dicsőségünk akkora, hogy ugyanúgy ihletet adhat, mint a Múzsák.

Ez a régii dicsőségünk azonban régen volt, mindenki elfeledkezett róla. Régtől fogva nincs senki, aki a feledékenységnek ezt a vak mélységét „fölverje szavával,” azaz nincs olyan költő, aki a „hadi dalban,” az eposzban „méltán láttassa vezérlő párducos Árpádot.” Ez az előszó második nagy újdonsága: a költői öntudat teljesen új kifejezése. Az eddigi kezdeményezéseket nem tekinti méltónak „régii dicsőségünk” megénekelésére, mert képtelenek voltak azt a maga nagyságában visszatükrözni. E kijelentés igazát csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha fontolóra vesszük, mit is mondott Horatius, mi kell ahhoz, hogy valaki eposzt írjon: *Ingenium cui sit, cui mens diviniior atque os / magna sonaturum* (Serm. 1,4,43–44) — „Am akiben szellem van s isteni láng, kinek ajkán / nagy dolgok zengnek” (Bede Anna fordítása). Amikor Horatius elhárítja magától azt, hogy Augustusról eposzt írjon, kijelenti: nem akarja, hogy a császár nagy tetteit, kicsinyke költői tehetségével tönkre tegye (Carm. 1, 6, 10–13). Mint fentebb láttuk, úgyszólván száz éve kísérleteztek már, hogy Árpádról eposzt írjanak, s az eredmény szinte egyenlő a semmivel. S ennek egyszerű oka az, hogy nagy-

¹ Vö. Gyulai Pál: i. m. 81.

² Vö. Erdélyi Pál: i. m. 33.

³ Erdélyi János: i. m. 52.

⁴ Idézi Erdélyi Pál: i. m. 34.

eposzt írni — világirodalomban is — a legnagyobb költők közül is csak kevesen képesek. Amikor tehát az ifjú költő néhány sorral lentebb közli az olvasókkal: „Mégis az ifjúság háborgó napjai múltván / Biztos erőt érzek: kebelemben nagyra kelendő / képzetek villannak meg”, nem csekély, de jogos költői öntudatról tanúskodik.

Az előhang harmadik nagy újdonsága pedig az, hogy arra is utal: a költő két nagy témáról fog eposzában váltakozva szólni: a honfoglalók harcáról és szerelméről. A harc oka a honfoglalók hősiek küzdelme, a szerelem oka pedig — a klasszikus eposzok szerelmi mintáin kívül — a költő saját szerelme, amelyet elfojtott, és amelyet a költői munkáért feláldozott, költészetté szublimált. Ezért szerepel a rövid előhangban háromszor is a tárgymegjelölés: „párducos Árpádot, s hadrontó népe hatalmát” (1, 8) és „diadalmas Ügekről ... párducos Árpádról” (1,20–22), „Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok acéli / Szegdelik a levegőt” (1,27–28). E háromszori tárgymegjelölést elválasztja a szerelem témája: én „ki előbb a lányka mulandó / Szépségén függtem gondtalan gyermeki szemmel” (1,13–14). Ez az oka annak, hogy az eposzon két nagy téma vonul végig: a sikeres honfoglaló harc témája és a szerelem nagy témája, vagyis az élet két nagy témája: a harc és a szerelem. A nagyeposz kezdetől fogva az élet totalitását, teljességét hivatott visszaadni: a harcot (halált) és a szerelmet (életet).

Negyedik újdonsága az előszónak a költői reflexiók, a költői én személyes reflexiói tárgyáról, közönségéről: például a tárgymegjelölés második és harmadik említése között a költő ezt a költői kérdést teszi fel: „Óh hon! meghallgatsz-e engem, / S nagyra törő tehetős fiad hallgatnak-e szómra?” (1,22–23). A tárgymegjelölés harmadik említése után ismét megnyitkozik a költői én, de most már nem kérdés, hanem felszólítás formájában: „Óh, hát halljátok, ti hazának gyermeki! szómat, / Későn hangzik már; de magában hordozza halálos / harcok fergetegét, s hú a haladékony időhöz” (1,32–34). Vörösmarty e sorokban szavát, azaz eposzát három minősítéssel látja el.

A „Későn hangzik már” megállapítás visszautal az előhang „késő százak után” szókapcsolatára, másrészt tükrözi az 1925. év forrongó tenni akarását. Jól szemlélteti ezt a gyors tenni akarást az a tény is, hogy a magyarok követelésére I. Ferenc király (1792–1835) az országgyűlést 1825. szeptember 15-én megnyitotta Pozsonyban, s annak fő programjaként negyedik feleségének, Karolina Augustának megkoronázását tűzte ki. Ezzel az ünnepi aktsussal próbált ugyanis gátat vetni a magyarok újító lendületének. A koronázás meg is történt nagy látványosságok közepette, a hálátlan magyarok azonban sérelmi feliratot küldtek fel a királyhoz október 22-én, amelyben változásokat, reformokat sürgettek. 1925. november 2-án Magyar Tudós-Társaság felállításáról Felsőbüki Nagy Pál szónok ugyanezen az országgyűlésen a következőt mondta: „A Magyar Tudós-Társaság megalapításához három fődolog szükséges — úgymond — pénz, pénz és megint csak pénz.” Ekkor ajánlotta fel Széchenyi István egy évi jövedelmét. E kezdeményezés alapján 1830. november 17-én alakult meg Pozsonyban Cziráky Antal alnöklele alatt hivatalosan is az Akadémia.⁵

A költői reflexió második kijelentése — „de magában hordozza halálos harcok fergetegét” — nemcsak Árpádék harcaira utal, hanem a költő korának nagy politikai, kulturális és irodalmi harcaira is. Megrősíti ezt az értelmezésemet harmadik reflexiója: „s hú a haladékony időhöz.” E kijelentés a római történetírók *sine ira et studio*-jára emlékeztet, amely a történetíró objektivitását, valóságghű ábrázolásmódját juttatja kifejezésre. Vörösmarty esetében azt fejezi ki, hogy szava, eposza a múlt, a haladó idő követelményeinek is megfelel, azaz a honfoglalás idejét ugyanolyan hűséggel tükrözi, mint saját korának idejét.

2.2. Az előhang után *in medias res* kezdődik az eposz cselekménye. Anonymus *Gesta Hungarorum* 13. fejezetében tudósít Ungvár elfoglalásáról, a 14.-ben pedig Borsova várának bevételéről, amelyet Zalán katonái védtek, s ez szerinte 903-ban történt. Zalán követség útján megfenyegeti a magyarokat: ne merjenek átkelni a Bodrog folyón, mert különben görög

⁵ Szalay József, Baróti Lajos: *A Magyar Nemzet Története*. Budapest 1895, 364–370.

és bolgár segítséggel úgy kiirtja őket, hogy hírmondó is alig marad belőlük. Mire Árpád szintén követeket küld Zalánhoz nagy ajándékokkal, például 12 fehér lovat, 12 nagyon ügyes orosz leányt stb. Majd Árpád tovább hódít: Sátoraljaújhely, Szerencs, Borsod, Bihar, Szabolcs, Zilah, Erdély következnek. Ezután a 30. fejezetben Árpád ismét követséget küld Zalánhoz, s kéri tőle a Zagyva folyóig elterülő földet. Zalán megrémül, és átengedi a kért területet. Ismét következik Eger, Nógrád, Nyitra elfoglalása. Így érkezünk el a *Gesta Hungarorum* 38. fejezetéhez, mely arról tudósít, hogy Zalán segítséget kért a görögöktől és a bolgároktól. Miután e segítség megérkezett, Zalán követséget küldött Árpádhoz azt üzenve, hogy hagyja el földjüket, és induljon haza szülőföldjére. Árpád azt válaszolja, hogy a Duna és Tisza között levő földet már megvette tőle, ezért Zalán távozzék onnan a bolgárok földjére, „ahonnan ősapja idetelepedett a mi ősapánknak, Attila királynak a halála után. Ha pedig ezt meg nem teszi, tudja meg, hogy mi ellene rögtön hadat indítunk”. Ezután Árpád Alpár alá vonul.⁶ A 39. fejezetben Zalán vezér a görögökkel és a bolgárokkal elindul Titelről Árpád ellen. A két sereg egymás közelében éjszakázik, lovaikat felnyergelve virrasztanak. Árpád, „akinek a mindenség Istene volt a segítője,”⁷ könnyhullatva imádkozik Istenéhez, majd rövid buzdító beszédet mond. Ezután Lél megfújja kürtjét, Bulcsú meg felemeli zászlaját, s megkezdődik a csata: sokan elesnek a görögök és a bolgárok közül, Zalán pedig miután látja, hogy vesztek, futásnak ered, s Bolgárfejevárba siet. A maradék görögök és bolgárok a Tisza felé menekülnek, s ott a Tisza vizébe vesznek; attól kezdve azt a helyet Görögrevnek nevezik. Ezután folytatódik a honfoglalás. De az már nem tartozik ide. Vörösmarty tehát a *Zalán futása* cselekményét Anonymus 38. és 39. fejezetének adatai alapján építi föl. Így valóban *in medias res* kezd, az események közepébe vág: a honfoglalás eseményeinek csak egy kis szeletét dolgozza fel, ám különféle utalásaiból, például a költői reflexiókból, kommentárokból, a szereplők által előadott hősénekekből és jóslatokból mind a múlt, mind a jövő fölül az olvasók előtt — a klasszikus eposz műfaji követelményeinek megfelelően.

2.3. Részletekbe menően végigkutatva az egyes énekeket,⁸ úgy találtam, hogy mindegyik ének öt részre tagolódik. Annak ellenére, hogy az énekek tagolásában szubjektív szempontok is közrejátszhattak, mégis abból a tényből, hogy szinte természetesen oszlik mindegyik ének öt részre, következik, hogy Vörösmarty tudatosan építette fel az egyes énekeket. Az alábbi áttekintésből az is egyértelmű, hogy igazat kell adnunk Szörényinek: a mű egészének struktúráját is megtervezte. Az egész mű három részből áll: 1. nagy egység az 1–4. ének, 2. nagy egység az 5–6. ének, a 3. nagy egység a 7–10. ének.

2.3.1. Az első egység történései: Az 1. ének bemutatja Zalánt és szövetségesei vezéreit (1. rész), Árpádot és vezéreit (2–3. rész), Hubát és gyermekeit a Bodroglóközben (4–5. rész). A 2. énekben következik a bolgárok seregszemléje (1. rész), a görögök seregszemléje (2. rész); a Bodrognál összegyűlt magyar seregek szemléje: Ármány áldozatot kér a magyarok seregétől: Ete, majd Laborcán is feláldozza magát a közösségért (3–5. rész). A 3. énekben zajlik le a Bodrog menti csata: Csorna vezetésével bolgár és görög seregek támadják meg a magyarok táborát; súlyos véráldozatok árán a magyarok győznek, hiszen Ármány is támadta a magyarokat (1–4. rész); Csorna törbe csalja Antipatert és megöli (5. rész). A 4. énekben Alpár mezején vagyunk. Zalán seregében viszály tör ki Csorna vereséggel végződő magánakciója miatt (1. rész); a magyar táborban arról tanácskoznak, eltemessék-e a csatában elesett magyarokat: Árpád dönt: Hadúr úgy akarja, hogy eltemessék a halottakat, és megbízza Etét e feladattal (2. rész). Ete nem súlyosan ugyan, de megsebesült a csatában, ezért pihen, és hálát ad Hadúrnak, hogy megmentette Ármánytól, majd elindul embereivel, hogy elte-

⁶ Anonymus szövegét a következő kiadásból idézem: Anonymus: *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában, 1975-ben, 112.

⁷ Uo.

⁸ Terjedelmi okok miatt az egyes énekek részletes elemzését itt mellőzöm.

messe a halottakat (3. rész). Árpád másnapra halasztja a csatát, a magyarok pihenéssel töltik az időt, Árpád pedig egy dombon a csatáról gondolkodik és Hadúr segítségét kéri (4–5. rész).

2.3.2. A középső egység az 5. és 6. énekből áll. Az 5. énekben a meghódított lakosok megtámadják Bodrogközt, Huba és családja menekül, elveszítik Hajnát (1. rész). Ete és Csongor eltemetik a halottakat, áldozatot mutatnak be (2. rész). Csorna azonban váratlanul megérkezik egy csapattal, hogy kifossa a halottakat. A magyarok halottnak tettetik magukat, majd hirtelen rátörnek az ellenségre, Ete megöli Csornát (3. rész). Zalán várában töprenkedik, felesége és kedvese jajveszékel (4. rész). A magyarok áldozatot mutatnak be Hadúrnak, egy ökör elszabadul, de nem tud elmenekülni, feláldozzák, s a táltos az új hazáért könnyörög (5. rész). A 6. énekben minden táltos áldozatot mutat be; egy ökör, bár megsebesítik, az ellenséges táborba menekül; Karel táltos ezt jóra értelmezi: csak kevés ellenség fog megmenekülni a csatából; ezután egy szomorú témáról énekel (1. rész). A hallgatóság vidámabb éneket kér, s Lehel győzelmi énekével felvidítja a magyarokat (2. rész). Ezen fellelkesülve Árpád szózatot intéz katonáihoz: hős katonák hírneve örökre megmarad (3. rész). Az eltévedt és elcsigázott Hajnát meglátogatja a Délszaki Tündér, szerelmet vall neki, Hajna megsajnálja ugyan, de elutasítja (4. rész). A temetés és a harc után Ete fáradtan elalszik a Bodrog partján. Hajna itt bukkan rá (5. rész).

E két ének szoros összetartozását, egységét azzal is kiemeli a költő, hogy Bodrogközzel és Hajnával nyitja meg és zárja le ezt részt. Továbbá az ötödik éneket áldozatbemutatóssal fejezi be, a hatodikat pedig ugyanezzel kezdi, s ezáltal úgyszólván egybeolvasztja a két éneket. De egy közös motívum is összekapcsolja őket: mindkét áldozatbemutáskor elszabadul egy ökör. A középső rész közepén (az 5. ének végén és a 6. ének elején) a Hadúrnak bemutatott áldozat, egy szakrális cselekmény áll, mely a győzelmet garantálja. Szörényitől eltérően én ezt tekintem a mű középpontjának. Ennek értelmében e középső rész ugyanazt a szerepet tölti be, mint az *Aeneis* középső része (az 5–8. ének): világossá teszi az elkövetkező harcok erkölcsi, filozófiai és teológiai értelmét, s ezzel előkészíti, föllelkesíti a magyarokat a végső nagy csatára. Az a tény pedig, hogy a sok baj és harc után Hajna Etére rátalál, azt sugallja, hogy ez a szerelem is jól fog végződni. A szerelmi szálnak ez a mozzanata alapvető, mert — ahogyan Szörényi László megállapítja —, az igazi honfoglalás ettől a szerelemtől függ. Az igazi honfoglalás attól függ, hogy lesznek-e olyan anyák, akik majd benépesítik az elfoglalt új haza hatalmas területét. A régi kritikusok két szempontból is félreértették Ete alakját. Egyfelől nem vették észre, hogy a hazátlan Laborcán önkéntes áldozata kiváltja, helyettesíti Ete önkéntes áldozatát, tehát Etének nem kell meghalnia. Nem is halt meg. Anonymus 47. fejezetében így tudósít erről: „Ekkor úgy rendelkeztek, hogy a vezér hadseregéből az egyik részt a Duna mentén Baranya vár felé küldi. Ennek élére kapitányul és vezérül a fejedelmi személyek közül kettőt állított, tudniillik Ód apját, Etét meg Vajtát, akitől a Baracska nemzetség ered.”⁹ Másfelől nem figyeltek fel arra, hogy nincs ellentét Ete és Árpád között: a két főhős kiegészíti egymást.

2.3.3. A harmadik egység a 7. énekben a két hadsereg hadrendbe állásával kezdődik (1. rész), majd a két sereg összecsap, s a magyarok előrenyomulnak (2. rész), mire Philó bekerítő műveletet eszel ki, de Árpád észreveszi, és ellenakciót szervez, sikerrel (3. rész). Az ellenfél belátja, hogy hadicsellel nem lehet a magyarok eszén túljárni, ezért Viddin feldühödik Philóra, s nem akar harcolni, de Philó kiengeszteli, s folytatják a harcot (4. rész). Árpád sokakat megöl, még a talpig vasba öltözött Alkest is lekaszabolja, mondván: „Nem mind rettenetes, kít külseje s nagy szava hirdet” (5. rész). A 8. énekben az egyéniségre terelődik a figyelem: az elején két fiatal jóbarát, Kallimachos és Krantor, elhatározzák, hogy megölik Árpádot, de rajtavesztenek. Ez az *Aeneis* Nisus és Euryalus-epizódjának (9,176–458), illetve a *Szigeti veszedelem* Radivoj és Juranics-epizódjának (9,15–78) felel meg. Alexisnak viszont

---

⁹ Anonymus: *Gesta Hungarorum* 121.

megkegyelmez Árpád (1. rész). Lehel vitézkedik. Árpád fegyverhordozóját, Lebőköt megölik, Árpád bosszút áll érte (2. rész). A másik részen a félelmetes Viddin vitézkedik, Und próbálja megállítani, de Viddin kisiklik kezei közül (3. rész). A magyar Kadosa és az athéni Schedios párviadala, Schedios méltatlan halála (4. rész). Zalán és a lángfűrtű Preheszka is beveti magát harcba, s ismét támad Ármány is, de Hadúr megfűkezi (5. rész).

A 9. ének teljes egészében Bodrognak van szentelve: a költő tudni akarja, mi van kedves Hajnával (1. rész). Huba és emberei Hajna keresésére indulnak (2. rész). A fellázadt népek megtámadják őket, de megjelenik Ete, és a csatában megölik a támadókat (3. rész). Ezután elindulnak haza, de egy hatalmas termetű paraszt megtámadja őket. Ete nagy küzdelemben őt is megöli (4. rész). Ezután boldogan lakomáznak (5. rész).

A 10. éneket viszont csatajelenetek teszik rendkívül mozgalmassá: lángfűrtű Preheszka és Árpád sokakat megöl; Ármány és Hadúr is közbeavatkoznak (1. rész). Hermes lekaszaolja Bojtát (2. rész). Árpád odaküldi Lehelt, aki fölkoncolja Hermest (3. rész). A magyarok általános támadásba lendülnek, s megölik a legnagyobb bolgár és görög ellenfeleket, például Sthenelost. Árpád megsebesíti Philót, a fővezért, aki sebesülten a Tiszába fullad, s azt a helyet azóta Görögrévnak nevezik (4. rész). Ezután következik Zalán és a láng-fűrtű Preheszka vitézkedése, de a magyarok, főleg Árpád és a legizmosabb magyar katona, Televér lekaszaolja Preheszka fiait, akik szintén harcolnak, s végül Preheszka őt is leszúrja, de Televér utolsó erejével átkarolva lerántja a földre Preheszkát, és mindketten ott pusztulnak el. Ezt látva, Zalán gyors lován elmenekül, s meg sem áll Nándorig: „S bűba merülten csak távolról nézte sajátját.”

3. Tökéletes és kiszámított tehát a mű kompozíciója. Az a tény, hogy mindegyik ének öt részre bomlik, azt sejteti, hogy Vörösmarty az általa jól ismert klasszikus szónoki beszéd felépítését vette alapul, amelynek öt része van: bevezetés, elbeszélés, bizonyítás, cáfolás és befejezés. Továbbá az előszóban beharangozott *duplex argumentum*ot, kettős cselekményt következetesen végigviszi a költő. A honfoglaló harcok Árpád vezetésével három teljes éneket töltenek meg: a 7., a 8. és a 10. éneket. A bodrognakói idill: Hajna és Ete szerelme az 1. ének 4–5. részét, az 5. ének 1. részét, a 6. ének 4–5. részét és a teljes 9. éneket foglalják le. Ete, mint Árpád után a legnagyobb hős, három csatában is részt vesz: Az első a legnagyobb, amelyet a Bodrognál gyülekező vezérekkel együtt (Tarcál, Tas, Edömér, Bors) küzd végig a fattyú Csorna, Viddin, Antipater és Izács csapatai ellen, s ez betölti az egész 3. éneket. Másodsor Csorna csapatával küzd meg, amikor az váratlan meglepi a Bodrog menti csata halottait temető Etét és társait. S végül a harmadik, a legkisebb csata, amikor Huba és Hajna védelmében a lázadó parasztok ellen küzd Bodrognakban.

E kettős cselekmény együtt, egymást kiegészítve sugallja a mű üzenetét: nem elég meghódítani egy földet, be is kell azt népesíteni. Ezzel a struktúrával és eszmeiséggel összhangban alakította Vörösmarty jellemeit is. Kifogásolták például, hogy Árpádnak nincs szerelmi élete. Grotzsk is lenne, ha a honfoglaló hadjáratok tervezése helyett szerelmi kalandokkal fecsérelné az idejét. A *Szigeti veszedelem* főhőse, Zrínyi Miklós sem vesztegeti az idejét effélére, de a *Megszabadított Jeruzsálemben* sincs szerelmi ügye Godfrédnak, a keresztiesek fővezérének. Viszont mind a *Szigeti veszedelemben*,¹⁰ mind a *Megszabadított Jeruzsálemben*¹¹ van szerelmi téma a harc mellett, de a szerelem nem a fővezéreket fogja el, hanem katonáikat.

3.1. Markánsan jelentkezik az előhangban egy új vonás: s ez a költői reflexió, a költői én szubjektív megnyilatkozása. Ez sem az *Illiaszban*, sem az *Aeneisben* nem mutatkozik meg ilyen formában. S ez a költői reflexió is végigvonul a művön: folytonosan félbeszakítja a

¹⁰ Vö. Gróf Zrínyi Miklós: *Válogatott munkái*. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Négyesy László. Remekírók Képes könyvtára. Budapest, é. n.: *Szigeti veszedelem* 12. és 13. ének, 176–224.

¹¹ Torquato Tasso: *A megsabadított Jeruzsálem*. Fordította Hárs Ernő. Orpheusz Könyvek 1995, 4. és 5. ének, 73–121.

költő narratíváját, hogy hangot adjon érzelmi kitöréseinek. Honnan ez a költői eljárás? Ha nem tévedek, Lucanus *Pharsaliájából*. Ez az eposz tele van költői reflexiókkal: Lucanus nem tudja megállni, hogy ne kommentálja folytonosan az általa leírt eseményeket. Ez a sajátos eljárása az előhangjában ugyanúgy tetten érhető, mint az egész eposzában. Ha viszont Vörösmarty ezt a költői technikát átvette a *Pharsaliából*, akkor mást is át kellett vennie, különben véletlen egybeesés foroghatna fenn. Át is vett egyéb dolgokat is. Például Lucanus eposza is 10 könyvből áll, s e tíz könyv struktúrája is egyezik a *Zalán futása* struktúrájával: az 1–4. ének előkészítés, az 5. és 6. ének az eszmei közép, a 7–10. ének a végkifejlet. Erdélyi János kifogásolja például, hogy Zalán nem egyenrangú ellenfele Árpádnak: „Azonban Árpád, mint vezér is, fölötte gyöngé halvány fényben tűnhetik elő, ha összevetjük Zalánnal” — írja.¹² Csakhogy ugyanilyen a viszony Lucanus *Pharsaliájában* is a két főhős, Caesar és Pompeius között. E két ellenfél nem egyenrangú: Lucanus le is írja, hogy a Nagy Pompeiusnak csak a hírneve van már, ő maga árnyéka önmagának. Olyan, mint az öreg tölgyfa, amelynek elhaltak már gyökerei, csak saját súlya tartja meg. Caesar pedig ereje teljében olyan, mint a vihar, s bármikor kidöntheti ezt az öreg tölgyet.¹³ A döntő csata előtt Pompeius is elmenekíti feleségét, ahogyan Zalán, s ez az elmenekítés ugyanúgy az 5. énekben történik meg a *Pharsaliában*, mint a *Zalán futásában*. Láttuk, hogy Vörösmarty nem a Múzsákat hívja segítségül, hanem a régi dicsőséget. Lucanus sem a Múzsát szólítja meg, hanem Nerót. Az eddigi kutatás tudtommal egyáltalán nem figyelt föl Lucanus hatására, pedig e hatás felismerése sok egyéb kérdés tisztázását elősegítheti.

4. Quintilianus azt mondja, hogy szerényen és körültekintően kell ítéletet mondani a nagy szerzőkről, nehogy olyasmiket kárhóztassanak műveikben, amiket nem értenek (*damnant quae non intellegunt* 10, 26). Hát ez történt a *Zalán futásával* is. Azoknak a kritikusoknak lesújtó véleménye, akik nem értették meg igazán az e műben a bírált jelenséget, átment a kézikönyvekbe is.

4.1. Például a Beöthy Zsolt szerkesztette magyar irodalomtörténetben Szász Károly többek között ezt írja róla: „Csakhogy a történet alig más, alig több mint a monda, s a kettő együtt is kevés; a hitrege is a két főalakban meglehetősen szegényes, s a költő a maga képzeletéből csak a délszaki tündért adja hozzá, a ki egy magyar leányba szeret, de annak szerelmét meg nem nyerheti, mert az már egy hős ifjúnak adta szívét, Etének, a ki a költeménynek, Árpád mellett, második főhőse — s itt sarkalik a szerkezet fő hibája, mely a cselekvényt két részre osztja, két középpont körül s a kettőt egymással összekapcsolni s egymástól feltételezni nem bírva, sem a cselekvénynek, sem az érdeklődésnek egységet s középpontot nem adhat.”¹⁴

4.2. A Pándi Pál szerkesztése alatt napvilágot látott *A magyar irodalom története* című nagyszabású kézikönyvben Tóth Dezső így méltatja: „A *Zalán futása* megható szerelmi lírája, bájos idilljei ellenére, elsősorban hazafias eposz. Tárja: a honfoglalás döntő harcai, Zalán megfutamatása. „A Zalán főlegesen katonai mű” — írta figyelmes elemzője, Erdélyi János. Terjedelmének legnagyobb részét csataleírások, seregszemle, haditanács, harci készülődés foglalják le. A nemzeti karakter ideálképe az a harciasságra való leszűkítése felettébb ellentmondásos. A katonai erények hangsúlyozása nemcsak a függetlenségi törekvéseket szolgálta, hanem a birtokos osztálynak is szája íze szerint való volt, mert a vérről való adózás ősi hagyományát rendi kiváltságai erkölcsi jogalapjaként igyekezett elfogadtatni. A *Zalán futása* esztétikai fogyatékosságai nagyrészt ebből az ellentmondásból erednek.”¹⁵ De hát mi

¹² Erdélyi János: i. m. 57.

¹³ Vö. Lucain: *La guerre civile (La Pharsale)*. Texte établi et traduit par A. Bourguery. CUF, Paris 1926, I, 8.: 1. ének 135-143. sor.

¹⁴ *A magyar irodalom története*. Képes díszmunka két kötetben. Szerkesztette Beöthy Zsolt. Kiadja az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, Budapest 1896, II, 364–365.

¹⁵ *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Szerkesztette Pándi Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest 1965, 446–447.

másról szólhatna egy olyan eposz, amelynek témája a honfoglalás, ha nem a harcról? A honfoglalás harcok nélkül elképzelhetetlen. Az lenne abszurdum, ha egy honfoglaló eposz ki-küszöbölne a harcot. Egyébként is a nagyeposzok fő témája a harc: ez alkotja a cselekmény gerincét Homérosz *Iliaszában*, Vergilius *Aeneisében*, a *Waltharius* c. középkori eposzban,¹⁶ a *Roland-énekekben* (*La Chanson de Roland*) stb.

4.3. Nemeskürty István *A magyar irodalom története* című munkájában így intézi el *Zalán futását*: „Talán a legnevezetesebb: a *Zalán futása* a legkevesbé maradandó. Jelentősége nagyobb, mint divatos kifejezéssel élve: „üzenete”, mely a ma olvasójának szívét már nem dobogtatja meg. Száguldó paripák, fokosok-bárdok csattogása, harci zaj — úgy torlódnak egymásra csaták, viadalok, hogy megkülönböztetni sincs időnk egyiket a másiktól, a kacagányos Ete és Hajna szerelmi idillje pedig bizony csak olyan, mint a Nemzeti Galériában függő biedermeier képek, galambokkal, hófehér ingük tartószalagját vállukról kacér önfel-leadséggel leengedő, csókos száju asszonyokkal.”¹⁷

5. A sort még folytatni lehetne, de e három kézikönyvből is levonhatjuk a következtetést: Az efféle alaptalan (e korszakalkotó és gyönyörűséges mű meg nem értésén alapuló) kritikák következménye az, hogy ma már van olyan magyar irodalmi középiskolai tankönyv, amely a *Zalán futását* meg sem említi. Ez pedig sajnálatos és lehangoló. Sajnálatos, hogy elhallgatjuk a tanulóknak előtt azt a tényt, hogy a magyar irodalomnak is van olyan eposza, amely méltó párja a világirodalom nagyeposzainak, azaz minden tekintetben megfelel azok tartalmi és formai követelményeinek.¹⁸ Nagy lélegzetű elbeszélő költemény emberfeletti hősök tetteiről és kalandjairól a régmúltból, az ún. hőskorból. E hősöket egyedül a bátorság és a becsületérzés tartja kordában. A főtémát átszővi a történelem, a mítosz a legenda és a népmese. Harcok és veszélyes utazások tarkítják a cselekményt, amelyben istenek, természetfölötti lények, a mágia és az alvilág rontó erői is részt vállalnak. Az elbeszélő kezeskedik a történet hiteléről, mert a Múzsák vagy velük egyenértékű hatalmak adják neki a témát és az elmondásához szükséges szavakat. Minderről az előhangban vall a költő, melyben megjelöli elbeszélésének tárgyát és azt az ihlető erőt, amely szólásra készíti. Bár a hősi eposz a harcról szól, mégis a hosszú üdvözlések, beszédek és hasonlatok az élet teljességét adják térben, a kitérők, a múltbeli események felidézése, a jövőt megsejtető jóslatok, az idősíkváltások pedig ugyanezt a teljességet biztosítják időben. Ezért az eposz cselekménye rövid időszakról és a szóban forgó eseménynek csak egy szelétéről szól, mégis élénk tárja az egészet. Markáns helye van a hőseposzban a katonai erők katalógusának (seregszemle), a költő szinte tobzódik a fizikai világ tárgyainak leírásában: fegyverek, zászlók, zeneszerszámok, ruhák emberi jellemek színes forgatagában. S mindezt teszi valamiféle különleges, sohasem hallott emelkedett nyelven, fennkölt stílusban, zengő hexameterben. Ha a modern irodalomtudomány szókészletével akarnánk jellemezni az eposzt, a *Zalán futását*, akkor azt mondhatnánk, hogy az *irodalmiság* (*literariness*)¹⁹ legmagasabb foka ölt benne testet. Lehangoló, hogy megakadályozzuk a tanulókat abban, hogy az *irodalmiság* legmagasabb fokával megismerkedhessenek.

¹⁶ Vö. *Waltharius*. Lateinisch / Deutsch. Übersetzt und herausgeben von Gregor Vogt-Spira. Philipp Reclam jun. Stuttgart 1994; Ekkehart barát: *Vita Waltharii manu fortis. Erős kezű Valter története*. Fordította Tulok Magdolna és Makkay János. A kísérő tanulmányt Makkay János írta. Budapest 1999.

¹⁷ Nemeskürty István: *A magyar irodalom története. 1000–1945*. Első kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 428.

¹⁸ A görög és római eposz struktúrájának elemzését I. Rismag Gordesiani: *Abwandlungsformen der traditionellen Struktur des Mythos in der griechischen und römischen Heldendichtung*. In: *Griechenland und Rom*. Herausgegeben von Ernst Günther Schmidt. Erlangen und Jena 1996, 365–370; Adamik Tamás: *Az Aeneis VI. énekének szerkezete és funkciója*. Antik Tanulmányok 40 (1996) 99–117; *In speciem unius corporis. Ovidius Metamorphosésének struktúrája és üzenete*. Antik Tanulmányok 42 (1998) 103–115.

¹⁹ Vö. Paisley Livingston: *Literature*. In: *The Oxford Handbook of Aesthetics*. Edited by Jerrold Levinson. Oxford, University Press 2005, 540–541.

Antal Attila

Vallomás egy versről *Ady Endre: Krisztus-kereszt az erdőn*

*Havas Krisztus-kereszt az erdőn
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.*

*Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.*

*Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röptünk,
Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röptünk.*

*Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpi a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpi a szánom az éjben.*

Kedvenc verseink körét a legkülönbözőbb — sokszor irodalmon kívüli — okok, szempontok jellemlik ki. Az egyik költemény kedves gyermekkori eseményt idéz, a másik valamilyen életprobléma megoldásához nyújtott segítséget, a harmadik szerelmi hódítás eszköze volt, és így tovább. A *Krisztus-kereszt az erdőn* számomra többszörösen is kedves. Általános iskolás voltam még, amikor egy karácsony és szilveszter közötti estén apám elővette bibliaszertű, vaskos Ady-kötetét, felapozta benne, s megmutatta. Nem olvastam még akkor szabadidőmben ilyesfélét, de apám kedvéért átfutottam szememmel a sorokat. És akkor, bár nem fogtam fel maradéktalanul az olvasottakat, átjárt egy addig ismeretlen, egyszerre felemelő és szomorkás érzés. Rögön társult hozzá, persze, némi büszkeség is: lám, apám egyenrangúként kezel. (Jóval tájékozottabb volt pedig versűgyekben, mint én. Vallásos ember lévén szerette, gyűjtötte az istenes költők műveit, hivatása miatt pedig, mely az erdőhöz kötötte, a természeti tárgyú költeményeket is szívesen olvasta.) Nem beszélünk hosszan a versről. — Szép? — kérdezte apám. Bólintottam. — Különösen a vége, igaz? — Igen — mondtam a megilletődöttségtől kissé rekedt hangon.

A kedvenc versek élnek bennünk, beszélnek hozzánk. Egy-egy részletük, képük évi rendszerességgel napokra, hetekre lefoglalja képzeletünket. Az Ady-vers téli erdeje például bennem mindig az első havak utáni karácsonyváró időszakban terebélyesedik el, s nem szabadulhatok szuggesztív erejétől (még álmomban sem), egészen az ünnepek elmúltáig. Mindeközben kapcsolatba lép aktuális élményeimmel, sajátos színezetet kölcsönöz nekik, s közben maga is más-más tónussal gazdagodik. Kozmikus méretű, dermedt világ, középpontjában a behavazott fészülettel. S a szánkó milyen elveszettnek tűnik benne!

A szánkó azonban bátran röpi („miként az idő”) ebben a lenyűgöző térben, csilingel, s utasai, fittyet hányva a hideg éjre s benne a megváltói szenvedés mementójára, harsányan dalolnak. A Krisztus-korpusz révén tragikus árnyalatokkal, szakrális tartalmakkal is telített éjszaka atmoszférája teljes mértékben ellentétes a magatartásukkal. Miért dalolnak? Az ok elsősorban a fiatalság tüntető életkedve, hetykesége. Ráadásul a megidézett jelenet hősei nyakas (azaz: konok, makacs, önfejű) magyar kálvinisták. Köztudomású, hogy a kálvinizmus elveti a képek, szobrok tiszteletét, ám többről van itt szó a felekezeti magatartásnál, amint erre a „magyar” jelző is utal. A szán utasai annak az északkelet-magyarországi kurucos tradíciónak is a hordozói és tovább éltetői, mely oly sokszor állt ellen (katolikus) Habsburg uralkodóink egyneműsítő-elynyomó törekvéseinek. Kedves számomra ez a képsor azért is, mert felsejlik benne a világtörvények meghaladásának, az idő befogásának archaikus képzete is, s ennek révén honfoglalóink hitvilágáig, népmeséink világképig nyúlhat vissza az általa felidézett asszociációk sora.

Összetett, ellentmondásos apa-fiú viszonyt mutat a költemény. Apa s fia egyek a merész röplésben, a fiatalos jókedvben s a szilaj kálvinistaságban, ám az „Apa, fiú: egy Igen s egy Nem” sor alapvető szembenállásukat is jelzi. Mit jelent itt az „Igen” s mit a „Nem”? A vers nem ad segítséget az értelmezésükhöz, az olvasó a költő életrajzára s más műveire van utalva. Bizonyára nem az istenhitről van szó — a költemény logikája ezt kizárja —, hanem inkább a hősöket körülvevő vidéki világról s a hozzá való viszonyulásról. Ady Lőrinc megyei hatalmasságnak, szolgabírónak szánta fiát, azt szerette volna, ha helyi karriert csinál. Ő viszont — emlékezőek, versek tanúsítják — szerette ugyan, de elmaradottnak, szűknek is érezte ezt a környezetet, s másféle, nem ide való sorsot szánt magának. A *Krisztus-kereszt az erdőn* gyerekemberének ambivalens kapcsolata az apjával megfelel tehát annak a viszonyoknak, mely őt (s a későbbi költőt) szülőföldjéhez s általában a magyar vidékhez fűzi.

A versben két idősíki táru elénk, s ezek nem különülnek el élesen egymástól. Az első három szakasz az emlékekben megelevenedő múltat festi (ám a jelen pozíciójából látatja, kommentálja azt), az utolsó, negyedik az emlékező ént irányítja a figyelmet, ki — miközben a múltra is visszautal — képzeletben újrajátssza (átírt változatban) az erdei jelenetet, így foglalván állást az egykor történetekkel kapcsolatban. Éles fordulat következik itt a költeményben. A korábbi dinamika megtörik, a hang rezignáltabb lesz.

Mi az oka, hogy húsz év után a vers alanya másként viszonyul a feszülethez? Ez sincs indokolva, s épp ez az elhallgatás teszi oly hatásossá a lezárást. (Apámnak is ezért tetszhetett annyira.) Ady sorsának ismerete, természetesen, ennek a részletnek az értelmezését is megkönnyíti, ám, véleményem szerint — s ez is a mű hatásának titkai közé tartozik —, akár a költő betegségének, irodalmi és szerelmi küzdelmeinek s az ezekben való megfáradásainak ismerete nélkül is továbbgondolhatja, alkotó módon kiegészítheti egy felnőtt olvasó a verszárlatot. Elég hozzá az emberről szerzett tudás, az ifjúságra következő felnőttkor küszködéseinek, illúzióvesztésének tapasztalata. Mindezek fényében úgy tűnik, a kereszt nem csupán vallási jelkép a versvégi látomásban — talán a korábbi emlékképekben sem csak az —, hanem általánosabb jelentést hordoz, a szenvedő ember, a szenvedés jelévé válik. Az egykori fiatal utazók még nem tudták, nem tapasztalták meg igazán, milyen is az emberi szenvedés, ezért (is) daloltak az arra emlékeztető „faragott kép” látán. Az emlékező szubjektum, kivel minden — ifjúságára visszatekintő — ember könnyen azonosulhat, a szenvedő ember képmása előtt aztán megemeli a kalapját, s ezzel is jelzi, hogy értékrendje, ember- és vilásképe megváltozott a húsz évvel korábbihoz képest. Gesztusa — így, okának ki nem mondottságával, ám kikövetkeztethetőségével, a felidézett történet kései csattanójaként — katartikus hatású.

Az emlékező szemléletváltása egyébként nem teljesen váratlan, a fordulaton az apa is keresztülment, amint arra a korábbi megjegyzés utal. („Az apám még vidám legény volt” — olvasható a második versszakban, s a még határozószó itt egyértelműen azt jelzi, hogy az emlékezés idején, a vers keletkezésekor az egykori utastárs már híjával van régi kedvének.) Akik között tehát, nézeteltéréseik ellenére, egykor a szilajság és vidámság teremtett kapcsolatot, immár a gondtalan fiatalság elvesztésének fájdalmas élménye alkot köteléket — sugallja a költemény.

A szakaszok végén a megismételt sorok olyan képeket, történéseket nyomatékositanak, melyek a mű rövid vázlatává állnak össze: téli éj, dalolás, röplés, az esemény újraélése. Ez nagyfokú alkotói tudatosságra vall, sajátos ellentét vibrál ugyanakkor e tudatosság s a költemény képeinek sejtelmessége, álomszerűen lebegő volta között. Katartikus hatásához, úgy érzem, ez is hozzájárul.

A *Krisztus-kereszt az erdőn* Az *Illés szekeren* című kötet istenes versei között foglal helyet, ám apaversnek is mondható, s mivel tájat is idéz, kis jóindulattal a költő (valódi) tájverseinek szűk körébe is besorolható. Számomra mindhárom arca egyformán kedves és fontos, s ebben nem kis szerepe van annak, hogy apám ismertetett meg velem, kit erdőjárásai alkalmával, bevallása szerint, gyakran lepett meg az áhítat.

Laczkó Mária

Idegen szavak tizenévesek spontán beszédében

Bevezetés

Közismert, hogy napjainkban egyre gyakrabban használunk idegen szavakat a köznapi társalgásokban, a politikában, a tudományokban, a sportban. Ezt szemlélteti az alábbi példasor is. Nő az *infláció*, terjed a *korruptció*, a *diszkrimináció*, *interpellálnak* a képviselők, üres a *büdzsé*, *kompromisszumot/paktumot* kötnek az illetékesek, *primőrt* vásárolunk a piacon, *definiálunk* a matematikaórán, *szankciókat* szabnak ki azokra, akik vétéséget követnek el, *komplex* versenyre készülnek a diákok, *manikűröshöz/pedikűröshöz* járunk, *patronáljuk* a rászorulókat, *restauráljuk* az épületeket, *rekonstruálunk* egy-egy bűnesetet stb. Kutatások és tapasztalatok szerint az angol kifejezések terjedése, valamint a latin (görög) szavak mind gyakoribb használata (azoknak az angolon keresztüli terjedése) egyaránt megfigyelhető (vö. Buvári, Fodor, Rozgonyiné Molnár, Zaicz in: Balázs – A. Jászó – Koltói szerk. 2002, Schirm 2005). Jól ismert az is, hogy mindezek a politika, a sajtó, a rádió, a televízió, a reklám segítségével jutnak el a mind szélesebb közvéleményhez, ami egyes vélekedések szerint oda vezet, hogy az idegen kifejezések gyakrabban jutnak eszünkbe, mint a magyar. Az idegen szavak terjedésének okai között gyakran a nyelvi divatot, előkelőséget (sznobság, presztízs) hangsúlyozzák, máskor a szóalkotás egyik módjaként tartják és magyarázzák a gyakoriságát, nagyon gyakran a szóismétlések rögeszsmé kerülését, valamint a tudományoskodó, tudálékoskodó stílust okolják megjelenésükért (Benkő, 1994, Buvári 2002, Rozgonyiné Molnár 2002, Schirm 2005). A tudományok nyelve — beleértve az iskolai oktatást is — szintén bővelkedik idegen (latin) kifejezésekben. Gyakran már az általános iskola második osztályában *predikatív* szerkezetéről tanulnak a diákok, s a későbbiek folyamán az egyes tantárgyak szakkifejezései (például a történelemben: *gladiátorok*, *agora*; *provincia*; a matematikában: *tangens*, *kotangens*; *deriváció*; az irodalomban: *ambroziánus* versforma, *aurea mediokritas* elve, *propozíció*, *enumeráció* stb.) szintén az elsajátítandó tananyag részét képezik. Tanulmányaikat szinte valamennyi tantárgyból idegen hangzású nevek (szerzők, műalkotások, folyók, intézmények stb. nevei), is kiegészítik, amelyekre helyesen kellene visszaemlékezniük (például: *Catullus*, *Leuveni* kódex, *Nibelung* ének, *Acheron* folyó stb.). Szakirodalmi

adatok szerint nemcsak a túl sok idegen szó használata jellemző a tudományok nyelvében, hanem az egyes tudományok, szakmák nyelvének elangolosodása is gyakran tapasztalható (vö. Kemény G. 2002, Kontra 1981). Ennek talán a legszembetűnőbb jelensége az informatika tudomány területén figyelhető meg, annak egyre népszerűbbé válásával már az általános iskolai oktatásban szintén divatos idegen szavak birtokába jutnak a tanulók, s efféle szóhasználatukat a fogyasztói társadalom a technikai újdonságokkal tovább „gyarapítja”. Ha az idegen szavak használatát a nyelvművelés oldaláról közelítjük, gyakran találkozunk nyelvünket védelmező álláspontokkal. Általános az egyetértés abban, hogy idegen szavak használata akkor javasolt, ha nincs helyettük megfelelő magyar szó (egyes vélekedések szerint „gyártani” kell a magyar megfelelőket, afféle „neológusoknak” kell lennünk), míg ha az idegen szó jelentését magyar kifejezés pontosan jelöli, akkor azt érdemes használni (vö. Buvári, 2002). Nem vitatjuk e nézetet, sőt az idegen szavak — amelyek sokszor gyakori divatszavak — túlbujánzása miatt egyet is értünk vele. Azonban az idegen szavak ily mértékű használata, valamint a szaktárgyak oktatásával összefüggő idegen kifejezések elsajátítása felveti azt a kérdést, hogy vajon milyen mértékben „sikerese” e szavak a mindennapi kommunikációban. A **beszélők** — akik a kommunikációs körfolyamatban tudjuk, hogy hallgatók is — **képesek-e** vajon az adott kommunikációs szituációban **biztosan és jól használni e szavakat**, hiszen a jól megválasztott idegen szó sokszor szükségszerű is, míg a jelentés ismerete nélkül „szajkózott” hangzatos idegen, (divat)szó üressé, közhellyé teheti a mondanivalót. Közismert, hogy azok az esetek, amikor a fogalmat hosszú idő óta az idegen szó jelöli (például a *tévé*, *film*, *rádió* stb.), annak magyarral való megjelenése éppen a megértést zavarná. Minthogy az idegen szavak egy csoportja és azok magyar megfelelője között jelentésbeli, hangulatbeli különbség van (például a *sport* ~ *testedzés*, *náció* ~ *nemzet* stb.), így ezekben az esetekben szintén szükség lehet az idegen szóra. Ezzel függ össze az a körülmény is, hogy gyakran az „előkelőbb” fogalom jelölésére használjuk az idegen szót, mint amit eredetije jelent (vö. a *professzor* és a *tanár* különbségét). Az idegen szavak tehát — különösen, ha nincs magyar megfelelőjük — stilisztikai értéket képvisel(het)nek, alkalmasak lehetnek személyek, tár-

gyak jellemzésére, a társadalmi környezet ábrázolására, a környezet felidézésre, hangulat kifejezésére. Például stílusbeli különbség van az *utálatos perszóna* és az *utálatos személy* között, de a negatív tulajdonság kiemelését szolgálja az is, ha a *megbízhatatlan* helyett a *link*, az *elront* helyett az *elfuserál* szavakat használjuk. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a mondanivaló némiképpen meghatároz(hatja)za, hogy az adott idegen szó használata szükséges-e az adott szituációban vagy nem. Az is nyilvánvaló, hogy ez feltételezi az adott idegen szó jelentésének pontos ismeretét. Különösen fontos a jelentés tudatosítása az iskolás korosztály esetében, hiszen a szaktárgyak tanításában bizonyos idegen szavak tanítása és elsajátítása nélkülözhetetlen. A jelentés pontos ismeretének hiányában csak szóhalmazokat ismernek meg a tanulók, amelyek semmiképpen sem biztos szóhasználatot, igazi tudást tesznek lehetővé. Éppen ezért lehetséges az — ahogy Adamikné írja —, hogy „a gyermek a *progresszív* vagy a *dekadens* szót jól használja, de a szövegösszefüggésből kiszakítva nem tudja megadni a jelentését” (Adamikné 2001: 54.). Egy felmérés szerint a 2001-ben középiskolába beiskolázott tanulók idegen szavak (*diztingvál, izolál, karakter*) magyar megfelelőjét az olvasott szövegben jóformán egyáltalán nem tudták azonosítani (vö. Laczkó 2004). Tapasztalataink szerint iskolai feleleteik is sok hibázást (például szótagcseréket: *Kuftesn-Kufstein*; szóhelyettesítéseket: *szatír-szatűrösz*; betűcseréket: *korrtükció-korruptció* stb.) mutatnak, amelyek az idegen kifejezések bizonytalan ismeretét és használatát feltételezik. Jól ismert pedagógiai gyakorlat az, hogy nagyon gyakran éppen a szavak különböző típusú tévesztései kapcsán figyelünk a jelenségre, és kérdezzük rá a hibásan, bizonytalanul ejtett idegen kifejezés jelentésére, s így a jelentésbeli bizonytalanságok rejtve maradhatnak és erősíthetik az idegen szavak divatját (vö. Adamikné említett idézetével). A jelenséget B.L. 15 éves középiskolai diák egyik feleletéből vett részlettel illusztráljuk. „A Rómeó és Júlia” című műben a szülők a *patronális* (helyesen: *patriarchális*) családi modellt képviselik”. A tanuló az órán elhangzó idegen szóra próbált emlékezni és azt visszaadni, ám nemcsak maga a szó, de annak jelentése is pontatlanul, hibásan vésődött meg emlékezetébe, a helyes szóalak jelentésének megkérdezésekor csak azt válaszolta: a „*régi normákat követő*”. E szavak jelentésének alapos ismerete és tudatosítása a tanulók körében azért is fontos, mert — Benkő szerint — a „mindenre fogékony és azért még formálható tanulói ifjúság körében a rendszeres, következetes nyelvi felvilágosító

munka talán sikerre vezethet” (Benkő 1994: 385.). Erre nagy szükség van, különösen, ha megfontoljuk azt, hogy az új érettségi rendszerben a szövegértés részeként előfordulhat, hogy gyakori vagy a kevésbé gyakori idegen szavakat kell a tanulóknak megmagyarázniuk az adott szöveg vagy éppen az előzetes tudás alapján.

A fentiek alapján a tanulmányban arra kerestünk választ, hogy a mai középiskolások milyen idegen szavakat milyen gyakorisággal és miféle funkcióban használnak az irányított spontán beszédben, vagyis akkor, amikor a beszélő felkészül a beszédre, és gondolatait valamennyire összerendezi, de a nyelvi formát az adott szituációban rendeli a tartalomhoz (Fábricz 1988). A tanulók a filmekkel kapcsolatos nézeteiket fejtették ki, így a témából adódóan várható volt, hogy beszédük természetesen is fog tartalmazni idegen kifejezéseket. Ha elfogadható az, hogy az idegen szavak szükségszerű használata némiképpen függ a mondanivalótól, akkor kérdés, hogy a **középiskolás korosztály spontán beszédében az idegen szavak megjelenése a divat követésével magyarázható-e, vagy** valamiképpen a **tudatos nyelvhasználatnak** is betudhatók. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az előforduló idegen szavak típusai a népszerű divatszók-e (és milyen mértékben), vagy az adott esetben a témának, a szituációnak megfelelően használják például a filmek minősítésére, szereplők jellemzésére, hangulatok megjelenítésére. Vizsgálódó szempont az is, hogy mindebben az életkornak milyen szerepe van. Feltételezhető az, hogy a témával összefüggő divatos idegen szavak mindkét korcsoport beszédében megtalálhatók, de feltételezhető az is, hogy az idősebb tanulók idegen szavai nemcsak a divatszavak előfordulását jelentik a spontán beszédben, hanem használatuk a szituáció függvénye is, illetve a szó gyakorisága, (a jelentésének) ismertsége szintén módosító tényezőként hathat.

Anyag és módszer

Mint említettük, a vizsgálathoz irányított spontán beszédet használtunk. A műszeres elemzésre is alkalmas (5-5 perces) felvételeket egy budapesti középiskola lecsendesített helyiségében vettük fel. A beszédprodukciókat Sony MZR 900-as típusú kazettás magnetofonra rögzítettük, mikrofon segítségével. Az irányított spontán beszéd témája a tanulóknak a filmekkel kapcsolatos gondolataik megformálására irányult. A diákoknak gondolataik kifejtéséhez az alábbi instrukciót adtuk: „Szeretném, ha arról mesélnél nekem, hogy mi a véleményed a filmekről; a mozifilmekről, a tévében

látható filmekről, esetleg a tévéműsorokról vagy a videofilmekről.” A vizsgálatban két korcsoport tanulói vettek részt, átlagéletkoruk 15,3, illetve 18,3 év volt, a vizsgálatban részt vevő tanulók száma mindkét korcsoportban azonos volt, 30-30 fő korcsoportonként. A diákokat véletlenszerűen választottuk ki a nevezett évfolyamokon. A spontán beszéd felvételeit 2002. január, február és március hónapokban készítettük

Valamennyi, a magyar helyesírás alapján lejegyzett szövegben számítógéppel meghatároztuk az adott beszédrészletekben található szavak mennyiségét is (vö. a gyermeknyelvi szakirodalomban a szóbeli kifejezőképesség vizsgálatában szokásos módszerrel, pl. Buzás 1972, Bicskeiné Zsulán 1990). Ismert, hogy a lexéma (a szótári szó), a szóelőfordulás és a szóalak fogalma nem azonosak (vö. Berrár 1982), a számítógép segítségével tehát a szóelőfordulásokat néztük meg. Az anyanyelvi szövegek a 15 éveseknél 12427, a 18 éveseknél 17332 szóból álló korpuszt adnak. Ezek az adatok a beszélésre fordított idő alatt kimondott összes szó számára vonatkoznak, de megnéztük az ún. tartalmas szavak arányát is (vö. Deme 1971), ekkor nem számítottuk a névelőket és a

kötőszókat, a kötőszók közül csak a valóságos kötőszókat vettük figyelembe (a módszerre lásd Keszler 1983). Majd a számítógép segítségével meghatároztuk a beszédrészletekben előforduló idegen szavak számát. A mennyiségi vizsgálatokhoz ún. relatív gyakorisági mutatót számítottunk, vagyis megnéztük, hogy az adott típusú idegen szót hány tanuló használta, így minden szót egyszer szerepeltettünk. A minőségi vizsgálat arra irányult, hogy a két korcsoport tanulói az irányított spontán beszédben milyen típusú idegen szavakat milyen szöveggörnyezetben és funkcióban használtak.

Eredmények

A tanulók irányított spontán beszédében előforduló idegen szavak típusainak a számát és az előfordulások számát az 1. táblázatban foglaltuk össze. (Összes előfordulás alatt a különféle idegen szavak gyerekenkénti egyszeri előfordulásának összegét értjük, a típusok száma az idegen szavak fajtáit jelöli szavanként egyszeri előfordulás alapján.)

1. táblázat: Az előforduló idegen szavak típusainak és előfordulásainak száma

	Az idegen szó típusa	Összes előfordulás száma
15 évesek	83	183
18 évesek	139	216

A táblázat azt mutatja, hogy a fiatalabbaknál kevesebb idegen szó fordul elő, mint az idősebeknél, ám ha a szavak számát a beszédprodukciók tartalmas szavainak számához viszonyítjuk, akkor a mennyiségben nem mutatkozik különbség a két korcsoport között. A 15 éveseknél a tartalmas szavakhoz viszonyítva az idegen szavak 1,8%-ot, a 18 éveseknél 1,6%-ot tesznek ki. (Ha figyelembe vesszük az ismétlődéseket, akkor sem mutatkozik különbség a százalékos értékekben, a 15 éveseknél 1,9%, a 18 éveseknél 1,7%.) Az is látható, hogy a használt idegen szavak fajtái viszont különbséget mutatnak, a fiatalabbaknál jóval kevesebb fajta idegen szó fordult elő. Mint-
 hogy az idegen szavak közé számítottuk például

filmek címét (*Gladiátor*, *Pearl Harbour*), vagy a külföldi televíziós csatornák neveit (*Spektrum*, *Discovery Channel*, *National Geographic*), valamint azoknak a színészeknek a neveit is, akikről a tanulók beszéltek, ezért megnéztük, miképpen módosulnak az adatok, ha ezeket a tulajdonneveket nem vesszük tekintetbe. Eltekintünk továbbá azoktól az idegen szavaktól is, amelyeket a melléknevek vizsgálata kapcsán (vö. Laczkó 2005) már számításba vettünk. Az így kapott adatokat a 2. táblázatban összegeztük. A táblázat tartalmazza az előforduló idegen tulajdonnevek számát, az idegen melléknevek, valamint az egyéb szófajú idegen szavak arányát is.

2. táblázat: Az idegen szavak típusainak száma és előfordulásuk aránya

	típus			előfordulás		
	tulajdonnév	melléknév	idegen szó	tulajdonnév	melléknév	idegen szó
15 éves	30	14	39	66	49	68
18 éves	39	20	80	51	45	120

Látható, hogy a két korcsoport között ezúton is az idegen szavak típusainak számában mutatkozik lényeges eltérés, az előfordulások száma közel azonos mértékben csökken mindkét korcsoportban. Ezt mutatja az így kapott szavak számának a tartalmas szavak arányához való viszonyítása is (15 évesek: 0,7%, 18 évesek: 0,9%). Az idegen szavak típusaiban így is szembetűnő a különbség, hiszen az **idősebbek beszédében kétszer annyi fajta szó** fordul elő, mint a fiatalabbnál. Kérdés, hogy a mennyiségi adatok, hogyan függnek össze a minőségi elemzésekkel. A spontán beszédek felvételekor az volt a megérzésünk, hogy egyrészt a fiatalabbak több idegen tulajdonnevet használnak, hiszen elég sokszor említették különböző külföldi (kedvenc) színészek neveit. Másrészt úgy tűnt, hogy főleg azokat az idegen szavakat használják, amelyek a divatnak köszönhetően „meghonosodtak”, s igen gyakoriak és népszerűek. A minőségi elemzések részben igazolták benyomásainkat. Ha megnézzük az idegen tulajdonneveket, akkor látható, hogy a típusok számát tekintve a 18 évesek emelkednek ki, de az előfordulások számát illetően a 15 évesek. (Igaz, egyik esetben sem jelentősek az eltérések.) A tulajdonnevek között a 15 éveseknél csak film címe, színész neve vagy tv csatorna megnevezése szerepel, a 18 éveseknél a „lista” kiegészül olyan bevásárlóközpontok nevével, amelyekben mozi található (például *Westend, Lurdy-ház*), illetve két esetben (a filmek kapcsán említett) földrajzi névvel (*Las Vegas, Hollywood*). A tulajdonnevek között az említett színészek neve típusonként is különbözött, a 15 évesek 10-féle, a 18 évesek viszont 17-féle színészt, szereplőt neveztek meg. Ezek részben azonosak, részben eltértek. Az előfordulásuk a két korcsoportban gyakorlatilag azonos volt (a 15 éveseknél 20, a 18 éveseknél 21). Valószínűleg ugyanakkor a színésznek a többszöri említése okozhatta tehát azt a benyomásunkat, hogy úgy éreztük, a fiatalabbak beszédében ezek gyakoribbak. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy az *Eminem* nevű énekes hét 15 éves tanuló, s mindössze egy 18 éves beszédében fordult elő. (Érdekességként említjük, hogy ez utóbbi tanuló mintegy magyarázatként a tudomásomra hozta, hogy kit is említett, nyilván feltételezve, hogy nem ismerem az adott énekest. Ugyanakkor az énekesről „lendületesen”, rajongással beszélő 15 éveseknek szinte természetesnek tűnt a sikeres énekes és az általa képviselt zenei irányzat emle-

getése. Az énekesről elmondottak tartalmának ismeretében jól követhető volt az is, hogy az utánzás és a példa ereje miképpen hat nyelvi és viselkedéskultúrájukra.) A filmek címe mindkét csoportban nagyjából azonos (a 15 évesek 14-féle, a 18 évesek 13-féle idegen tulajdonnevet említettek), ezek a 15 éveseknél 25, a 18 éveseknél 14 esetben voltak tapasztalhatók. Abban is volt különbség, hogy mely filmek neve fordul elő. A 15 éveseknél vezet a *Harry Potter* (gyakorisági mutatója: 0,23), második leggyakrabban a *Big Brothert* említették (ennek a gyakorisága 0,13). A 18 éveseknél a *Big Brother* áll az első helyen (gyakorisága 0,1), a többi film gyakoriságát — mivel egy-két tanuló beszédében fordul elő — nem érdemes említeni. Minden bizonnyal e mögött a számadatok mögött szerepe lehet annak, hogy a televízió a felvételek idején több valóságshow-t is közvetített, illetve az említett népszerű filmet is akkortájt vetítették a mozik. Megjegyezzük, hogy a felvételekből az derül ki, hogy a fiatalabbak valamelyest gyakrabban járnak moziba, és többet néznek tévét. A felvett beszédrészletek tartalmát ismerve az is elmondható, hogy a valóságshow-k a fiatalabbak véleményében többször kaptak pozitív minősítést, az idősebbeknél inkább a bírálatuk volt jellemző. (Ennek igazolására két jellemző részletet közlök a 15 évesektől: „*Való világ?* (szünet) *Aha. Nézem. De tetszik is*”. „...*Az előzők is jók voltak. Hát a* (szünet) *előző az jobb volt. Big Brother az* (szünet) *az az jobb ügy.... Hát nekem ott* (szünet) *úgy a* (szünet) *szereplők is jobban tetszetek, mivelhogy fiatalok is voltak. S akkor ott még volt legalább ilyen pletyka is*”. Illetőleg: „*meg szoktam nézni a Való világot*, (szünet) *mert a Big Brother az* (szünet) *az olyan nagyon elzárt. Való világ az jobb. ....Mert ...vannak néha konfliktusok, amit valaki* (szünet) *kibékíti a* (szünet) *két vagy három embert, aki* (szünet) *És az Elvis az nagyon bejön.* (szünet) *A tetoválásai meg a piercingjei, szóval az jó, hogy bekerült*”. Így az említett számadatok nyilvánvalóan azt is mutatják, hogy a **Média a fiatalok** körében igen **népszerű**, s úgy tűnik, hogy a 15 évesekre gyakorolt hatása sokkal erőteljesebb, aminek természetes **nyelvi vetülete** is van. Végző soron a **tulajdonnevek használata a divat** (amiben jelentős szerepe van a kereskedelemnek, a reklámoknak, a fogyasztói társadalomnak) és a **Média együttes hatását implikálja**, s noha ez mindkét korcsoport nyelvhasználatában megfigyelhető, némiképp az

életkornak a szerepét is sugallja. A tv-csatornák típusainak és előfordulásának elemzése is megerősíti mindezeket. Várhatóan a külföldi tv-csatornák típusai azonos számot mutattak, az előfordulások száma eltért, a 15 éveseknél 20, a 18 éveseknél 12 előfordulás volt, vagyis a fiatalabb tanulók kétharmada, az idősebbeknek kevesebb, mint a fele említette a tévécsatornákat. A külföldi tv csatornák közül a 15 évesek a *Spektrumot* és a *National Geographicot* nevezték meg a leggyakrabban (gyakorisági mutatójuk: 0,23), a 18 éveseknél is a *Spektrum* vezet, de valamelyest kisebb a gyakorisága (0,2), a *National Geographicé* pedig még kisebb (0,1). Ugyanennyi a gyakorisága *Discovery Channelnek* a 15 éveseknél, a 18 éveseknél csak 0,03. A tanulók által említett másik két csatorna (*HBO* és *Viva Plus*) gyakorisága teljesen azonos a két korcsoportban (*HBO*: 0,06, *Viva Plus*: 0,03). (Érdekességként említjük, hogy a *Spektrum* szó kiejtésében találtunk hibázást, két 15 éves tanuló következetesen a szó elején torlódó mássalhangzókat cserélte föl (*Sprektum*).

Ha a filmek típusaira és azok minősítésére használt **mellékneveket** az idegen szavak szemszögéből vizsgáljuk, akkor a 2. táblázatban látható, hogy a 15 éveseknél a melléknevek típusaiból kevesebb található, mint a 18 éveseknél, az előfordulások arányát illetően nagyjából egyezik az idegen szavak száma a két korcsoportban. Ha minőségi szempontból is megvizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy a **15 éveseknél jóval több a filmek fajtájára utaló idegen szó**, mint a filmek minősítésére utaló. A **18 éveseknél viszont a filmek minősítésére utalók száma szintén több**, mint a filmek fajtáját megnevező. Ebben az eloszlásban igen nagy szerepe van a leggyakoribb filmtípusok (akciófilm, horror) előfordulási arányának, hiszen azok idegen szók, s noha mindkét korcsoportban azonos „sorrendiséget” mutatnak, a 15 éveseknél magasabb a gyakoriságuk, mint a 18 éveseknél. Vagyis az idegen eredetű, filmekkel kapcsolatos melléknevekre is igaz az a tendencia, amit valamennyi filmmel kapcsolatos melléknév használatkor tapasztaltunk (vö. Laczkó 2005, 2006). S noha a filmtípusok többsége az idegen szavak a kategóriájába sorolható, amelyeknek magyar megfelelője egy film típusának megfelelőjeként nyilván értelemzavaró lenne (például a *horror-rémület*), szükségszerűnek mondhatók, magas előfordulásuk a vizsgált korosztály esetében jól mutatja azt is, hogy az idegen szavak széles

körü használatában jelentős szerepe van a tömegkommunikációs eszközöknek, főképpen a televízióknak, különösen a fiatalabbak nyelvhasználatát tekintve. Igen jelentős a hatása a filmiparnak, a szórakoztatóiparnak is, fejlődésük nyelvi következményei egyértelműen kimutathatók a fiatalok nyelvhasználatában (vö. Zimányi 2002). Az elangolosodás a zenei világra is érvényes, mint tudjuk, a zenei irányzatokat jelölő melléknevek (pop, rock, rapp) aránya is gyakori volt anyagunkban (főleg a 15 éveseknél), s a divat követése is náluk mutatkozott erősebben. Megnéztük, hogy a minősítésre használt idegen **melléknevek** az adott szövegkörnyezetben miféle **funkciót** töltenek be. A 15 éveseknél előforduló minősítő melléknevek között találtunk olyat, amelynek a használata valószínűsíthetően az adott idegen szó elterjedtségével (gyakoriságával) magyarázható. Ilyen például a *reális*, vagy *szimpatikus* megjelenése beszédükben. A szövegkörnyezet alapján ez alátámasztható, hiszen az adott megnyilatkozásokban nem kötődik a nevezett szavakhoz érzelmi plusz jelentés, vagy valamiféle hangulati hatás. Például: „*Reality show-kat* (szünet) *ő ritkán nézem, mert* (szünet) *nem nagyon érdekel.* (szünet) *Nem tartom őket reálisnak, mert* (bezárt) *emberek, akik nem csinálnak semmit, azok* (szünet) *nem hinném, hogy ilyen reálisak*”. Az idézett példában elképzelhető, hogy a tévéműsor angol elnevezése (a diák a monológja során ebben a formában használta) kontextushatásként működött és „hívta elő” elő az idegen szót a megnyilatkozásban. A szó megismétlése sem hordoz gyakorlatilag új információt. Hasonlóképpen az a megnyilatkozás, amelyben a *szimpatikus* szó elhangzik, szintén egyszerű semleges kijelentés: „*Tetszik az autó, amelyik benne van* (szünet) *meg a főszereplő is* (szünet) *szimpatikus*”. A „semleges” kijelentést az is valószínűsíti, hogy az idegen szó elhangzását szünet előzi meg. (A diák a *Taxi 3* című filmről beszél, az idézett megnyilatkozás a tanuló második mondata.) Ugyanakkor az *unszimpatikus* melléknevet használó 18 éves tanuló a valóságshow-kat minősíti, az azokkal kapcsolatos rosszalló véleményének, kissé felháborodásának ad hangot vele. (Ezt egyébként a diák intonációja is érzékelteti.) „... *ahelyett, hogy filmet ad valami szép, rendes filmet adnának le,* (szünet) *ehelyett ezt a Valóságshow-t mutatják órakon keresztül.* (szünet). *És nekem ez* (szünet) *ez nagyon unszimpatikus*”. Kissé modoros nyelvhasználatra utal egy

másik 15 éves tanuló spontán beszédének részlete. Ezt mutatja feltehetően az is, hogy a 15 évesek idegen szóval kifejezett minősítő melléknevei között jóformán csak az általa használtak találhatók, s beszédében gyakori az egyéb idegen szavak aránya is. „Egyik kedvenc filmem, ami látványilag is nagyon-nagyon super film, az a Mátrix. (szünet) Hát izé nagyon etalálták ott mindent (szünet) számítógépes effektusok, nagyon jók (szünet). Ilyen jövőbe (szünet) alternatíván jövőbe játszódó, hogy (szünet) ő (szünet) gépek irányítják az emberi életet és ő (szünet) virtuális világ van”. Elgondolkoztató, hogy az idézett beszédrészlet utolsó mondatának tartalma milyen mértékben (lenne) érthető egy olyan tizenéves számára, aki az adott filmet nem ismeri, s vajon maga a beszélő tudná-e például az alternatíván, illetve a virtuális szavak jelentését. Óvatos sejtésünk szerint nem pontosan ismert számára az említett szavak jelentése. (A vizsgálat óta ezt a sejtésünket volt alkalmunk „ellenőrizni”, a diáktól megkérdeztük az általa használt szavak jelentését, de azokat pontosan nem tudta meghatározni.) Valószínűsíthetően a kiemelés szándékával jelent meg a szintén 15 éves B.L. megnyilatkozásában a futurisztikus jelző, noha ilyen szóalak nem létezik (vö. Tótfalusi 1983, Bakos 2002). „Az akciófilmeket kimondottan nem szeretem, meg az ilyen lövöldözős, gyilkolós, futurisztikus filmeket, amikor ilyen 2050-ben vagyunk”. Ráadásul olyan melléknevekkel együtt fordul elő, amelyeket a beszélő feltehetően szinonimaként használ, és szemantikai tartalmuk nem feltétlen azonos az általa említett/létrehozott idegen szóalakkal. A szóalak megjelenését követő gondolatban a tanuló voltaképpen magyarázza az adott szóalak jelentését. Így a szándékolt hatás helyett a használata inkább „sznobságra” vall, a szóalak létrehozásában a nyelv (angol) hatása is megmutatkozik. Noha a 18 évesek beszédében is találunk arra példát a minősítő melléknevek között, amikor nem valószínűsíthető, hogy tudatosan használták az adott idegen szót. Példaként B. Zs.-t említjük, akinek az idézett beszédrészletében az idegen szavak halmozása a (főnevek, valamint főnév és melléknév együttes megjelenése) is ezt sejteti. „Gladiátornak nagyon jó volt a technikája a az effektek, a speciális effektek, meg az egész kidolgozás”. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy többször használtak olyan kifejezéseket, amelyeknek magyar megfelelőjük árnyalatbeli különbséget is kifejez (például szexuális jellegű téma~nemi jel-

legű téma, erotikus-érzéki jelenet). Vagy olyat, ami inkább idegen szóként használatos a magyarban, mint magyar megfelelőjeként, vagy éppen nemzetközi szónak tekinthető (például amatőr film ~ műkedvelő film, modern feldolgozás). Néhány beszédrészlet azt is mutatja, hogy a diákok gyakran „figyelemfelhívó jellegű” közleményekben alkalmazzák őket: „Szoktak rendezni Magyarországon (szünet) mindenféle filmeket, orosz filmhét, satöbbi, ilyesmik. (szünet) Azokra (szünet) ott vannak (szünet) ő ilyen amatőr filmek (szünet) azok nagyon érdekelhének...” Vagy: „...hát nagyon nem odaillo dógok vannak benne, tehát a (szünet) korai filmekben is túl sok az erotikus jelenet”. Gyakran nyomósító szerepben fordultak elő (például: „és ezek az amerikai tipikus amerikai filmek mennek inkább”, „Uganis szintén Hollywood, ahol... meg ilyen (szünet) ő tipikus szerelmi sztori van). A kiemelést gyakran a szavak halmozása mutatja. Ezek azonban – beleértve az idegen szót is – ugyanannak a szemantikai tartalomnak a kifejezésére szolgáltak, egymáshoz képest fokozati különbséggel: „mert nem szeretem azokat, durva nekem, morbid, nem az, hogy nem bírja a gyomrom, de...”. Találunk olyan példát is, amikor a minősítő melléknévként funkcionáló idegen szó ismételtetése jellemző a tanulóra, s mondandója kissé üres fecsegésnek hat. Például: „...de így az amerikai filmeket meg mozifilmeket nem is nagyon, mert (szünet) elégge sablon mindegyik”. „...hát az jövőben játszódik, űrhajók, háború (szünet) ilyen sablon téma (szünet). Az is nagyon érdekes.” **Összességében** mégis úgy tűnik, hogy a **18 évesek** beszédében előforduló **minősítő melléknevek idegen szavai** az adott szövegkörnyezetben **többször hordoznak érzelmi, hangulati plusz tartalmat**, mint a 15 évesekéi.

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy a vajon az **egyéb** (köznevek, igék) **idegen szavak** használata miként alakul a két korcsoportban. Láttuk, hogy leszámítva az elemzett tulajdonneveket és a minősítésben használt idegen mellékneveket, szintén van különbség a két korcsoportban, elsősorban a szavak típusát illetően. Ezért megnéztük, hogy a gyakoriságuk milyen, illetve van-e különbség a használatukban a két korcsoport között. A leggyakoribb szó a 15 éveseknél a videotéka és a DVD volt, a 18 éveseknél a divatszónak tekinthető show, valamint a videó. A videotéka a 18 éveseknél egyszer sem szerepelt, viszont a videó a

15 éveseknél szintén megtalálható több tanulónál is. Az említett szavak gyakorisági mutatói: *videotéka*: 0,27, *videó*: 0,23 (18 évesek), 0,1 (15 évesek). A *show* gyakorisága nemcsak a 18 éveseknél magas, (0,23), de a 15 éveseknél is (0,13). Hasonlóképpen a 15 évesek másik leggyakoribb idegen szava (*DVD*) (gyakorisága 0,23), a 18 éveseknél is megtalálható (0,13). Mindezek ismét jól mutatják azt, hogy a divatszavak elterjedésében a tömegkommunikációs eszközök és az „új” szórakozási lehetőségek meghatározó szerepet töltenek be. A gyakorisági eloszlás rámutat a két korosztály között már említett különbségre, arra, hogy a **fiatalabbakat a tévé, a filmek, a mozi egyértelműen vonzza, s nyilván beszédkultúrájukat is behatárolja**. Ezzel függ össze az is, hogy a fiatalok által sokat emlegetett videotéka (ahonnan elmondásuk szerint sokféle filmet kölcsönöznek) gyakran sajátos diáknyelvi formában, rövidítve (*Téka*) szerepel. (A szót használó diákok fele ebben a formában emlegette.) Az, hogy az idősebbek a videót inkább elvi lehetőségként, nem szokásuként említik, szintén az elmondottakat igazolja. Ezt érzékeltetik az alábbi beszédrészletek: „...igenis a videó az talán annyiban jó, mert azt a saját egyén válogatja meg, hogy mit néz...”, illetve: „A videó jó, mert akkor is azt nézi az ember, amit szeretne”. Míg a 15 évesek beszédrészletei: „Hát inkább én hozok ki a Tékából filmeket (szünet) vagy DVD-t, (szünet) ami engem jobban érdekel”. „Hát Tékából. (szünet) Éppen, hogy milyen hangulatom van, olyan filmet”, „...úgy van, hogy (szünet) hétvégén elmegyünk a Tékába, kivesszünk vagy három filmet (szünet), s akkor megnézzük”. A divatszavak hatását mutatja a *show* gyakori előfordulása is, bár az, hogy a **18 éveseknél** gyakoribb, mint a 15 éveseknél, s az, hogy csak náluk fordult elő a *talk-show* kifejezés következően ebben a formában, az **angol nyelv szerepét** is valószínűsíti. Az **aktuális divat** — amely gyakran külsőségekben is megnyilvánul — iránti nagyobb érdeklődés tükröződhet a **15 évesek** olyan idegen szavaiban, mint *piercing*, *tetoválás*, *pánk*, *klipp*. Ezek egyetlen 18 éves beszélőnél sem fordultak elő. **Mindkét korcsoportban** megfigyelhetők olyan idegen szavak, amelyek a **számítógép, a műszaki tudományok** fejlődésével kapcsolatosak, mintegy igazolva e szavak népszerűségét különösen e korosztály körében. Például a 18 éveseknél: *grafika*, *technika*, *effekt*, *robot*, *CD*, a 15 éveseknél: *Internet*, *CD*, *effektus*, *grafikus*,

rekord. Nemcsak gyakoriságuk volt egyező a két csoportban, de használatuk is. A tanulók magától értetődően fejeztek ki velük gondolatokat, ami nemcsak e szavak népszerűségét látszik igazolni, de azt is, hogy e korosztály nyelvhasználatában nyilván a számítástechnika tantárgy mind szélesebb körű oktatásának, valamint a számítástechnikai eszközök széleskörű elterjedésének és használatának köszönhetően szokásosak. Az idegen nyelvekben az angol nyelv közvetítő szerepét erősíti meg például az *effektus* angolos változatának előfordulása (*effekt*) (vö. Zimányi 2002). Példák: „*Internetről is le lehet szedni, (szünet) fölírjuk CD-re (szünet) és megnézzük*”, „*tehát CD-n, aztán megvették kazettán, és akkor azt hiszem DVD-n is megvettük*”. Ugyanakkor a **történelem**, illetve a **politika tárgykörébe** tartozó idegen szavak a **18 évesek** körében fordultak elő, részben a szokásos nyelvhasználat részeként (*nácizmus*, *fasiszmus*), részben az adott gondolat hangsúlyozásaként (*cenzúráz*, *civilizáció*, *identitásudat*), bár ez utóbbiak használata kevésbé volt sikeres. Példák: „*történelemmel is néztünk a nácizmusról meg fasiszmusról, és hát az elég iszonyú volt*”, „*egy skinhead fiúról szólt, és igenis elég brutális volt*”, „*mondjuk talán annyi, az amerikai civilizációnak a (szünet) hogy a (szünet) azt mutatja meg, hogy ők hogyan élnek*”, „*tehát ő nem cenzúrázzák most már a filmeket*”. Az **üzleti élet** köztudottan bővelkedik idegen, főleg az angol nyelvből átvett kifejezésekben (vö. az elangolosodásról írtakkal, illetve Fodor 2002, Zaicz 2002, Zimányi 2002, Schirm 2005). Erre is elsősorban a **18 évesek** beszédében találtunk példát, miközben a beszélők a filmipar és az üzleti élet kapcsolatáról fejtették ki álláspontjukat. Ilyenek: *business*, *gengszter*, *dollár*, *producer*, sőt a *business* szó magyar szóként való toldalekölése (*businesselni*) is előfordult (ugyanannak a tanulónak a beszédében, aki a *business* szót ejtette). Néhány példa mindezek alátámasztására: „*Hát maga filmipar (szünet) elég jelentős, sokan ezt a szakmát úzik (szünet) például a producerek és filmszereplők*”. „*Hát szinte már a 21. század filmjei, amik (szünet) annyira (szünet) modernek, hogy szinte milliókba kerülnek, amerikai dollárban.*” „*Hát ilyen (szünet) ilyen business (szünet) így próbáltak businesselni*”. Az **angol szavak befolyása** más fogalmi körök kifejezésében is nyomon követhető volt, például a sajtónyelvből átvett szavakban (*interjú*, *riport*, *sztori*) az orvosi nyelvből átvett kifejezésben (*stresszeli*

az embert, drog), s ezek zömében szintén a 18 évesek beszédprodukcióiban voltak megtalálhatók. E szavak használatára ismét az volt a jellemző, hogy a tanulók „menetrendszerűen” használták őket, eltekintve egy-két olyan esettől, amikor az adott kifejezés hangulati hatást mutat. Jól látható például ez a *drog* szó előfordulásaiban. Két tanuló ugyanarról a filmről beszél, a 15 éves tanuló állandósult szókapcsolatban használta a *drog* szót, és jelölte meg az adott film témáját („*ez arról szól végül is, hogy egy fiú a (szünet) a drognak a rabjává esett*”). A 18 éves diák egy egyszerű gondolat kifejezésében használta azt („*olyan film volt, ami a drogról szól*”). A *drog* szó, hasonlóan a *business*hez, szintén előfordult magyar toldalékos formájában („*hogy az emberek mennyire drogoznak így diszkóiban*”). A *stresszeli az embert* kifejezés egy 18 éves tanuló beszédében hangzott el a televíziós sorozatok minősítésére, s a felsorolások szerkezet érzelmi plusz jelentést is hordoz („*Nem tartom jónak ezeket a sorozatokat, mert mások élményeit mutatja és stresszeli az embert tulajdonképpen*”). Ha a tanulók beszédében előfordul **egyéb**, tehát **nem angol eredetű idegen szavakat** a két korcsoportban a szerint hasonlítjuk össze, hogy mely tárgykörök megnevezéseire használták, akkor elmondható, hogy a **fiatalabbak beszédében jórészt a szórakozás/szórakoztatás témaköre** dominál (*diszkó, tinni diszkó, reklám, poén, szinkron*), illetve a számítástechnika (*információ, intelligencia*). A **18 éveseknél** a szavak **szélesebb témakörből** találhatók meg. Természetesen a szórakoztatás/szórakozás és a számítástechnika témakörei náluk is jellemzőek (*trilógia, kamera, információ*), ám található a kulturális életre utaló szó (*kultúra, kulisszák mögött*), az érzelmi élet területére utaló (*agresszív*), valamint a társadalommal, társadalmi étellel kapcsolatos (*situáció, primitív, program*).

Összegzés

A tanulmányban azt vizsgáltuk, hogy a mai tizenévesek irányított spontán beszédében milyen idegen szavak milyen funkcióban használatosak. Minthogy a vizsgálat két korcsoportban 30-30 főre terjedt ki, megállapításaink értelemszerűen elsősorban a vizsgált tanulóokra vonatkoztathatók, ám ők is részesei korosztályuknak, így a kapott adatok némiképpen rámutatnak korosztályuk nyelvhasználatára.

Az idegen szavak különböző típusainak a

mennyiségi vizsgálata azt mutatta, hogy az idegen szavak a középiskolások beszédében akkor is meglehetősen gyakoriak és népszerűek, amikor „kötött témáról” fejtük ki gondolataikat, és valamelyest felkészülnek annak „tolmácsolására”. A vizsgált két életkori csoportban azonban részben az idegen szavak mennyisége és előfordulása, részben a használatuk is eltért, ami azt látszik alátámasztani, hogy a szavak előfordulásában az életkornak is van szerepe. A mennyiségi adatok és a minőségi elemzések azt valószínűsítik, hogy a **fiatalabbak gyakrabban használják** a nyelvben gyakoribb, **jobban elterjedt idegen szavakat**, mint az **idősebbek**, akik **többféle idegen szót többféle tárgykör megnevezésére** használtak, és valószínűsíthetően ismernek. Úgy tűnik, az életkornak és/vagy a tudatos nyelvhasználatnak van szerepe abban, hogy az adott situációban alkalmasszerűen használjuk-e őket, vagy szinte állandóan, a divatot, az idegen hatást követve. A 18 éveseknél ezt az idegen eredetű melléknevek használata helyenként igazolta, noha az egyéb idegen szavaknak (például főnevek) a situáció ismeretében történő elemzése már kevésbé támasztotta alá. A 15 éveseknél az idegen szavaknak a situációhoz „illesztése” kevésbé volt sikeres, ők jóval gyakrabban használtak ún. szükségtelen idegen szavakat egyszerű kijelentéseikben is. Az idegen szavak használatában **erősnek tűnt a nyelvi divat követése** (főleg sok divatszó volt jellemző a fiatalabbakra), különösen igaz ez az **anglicizmusokra** (ez utóbbiak viszont az **idősebbeknél** voltak gyakoribbak). Azt is láttuk, hogy az idegen szavak gyakoriságáért „felelős” területeknek a (**tévé, film, reklámpiac, szórakoztatóipar**) középiskolások (főleg a **fiatalabbak**) **nyelvi fejlődésére gyakorolt hatása igen jelentős**. Ez nyilván részben magyarázza a sokszor megfigyelésen, intuitív benyomásokon alapuló tapasztalatot, a jelen kísérleti eredményekben mindezek igazolását, azt, hogy a **beszéd, a szóbeli kifejezőkészség tanítványainknál** egyértelműen **változik**, s feltehetően változni is fog, vélhetően **nem pozitív irányba**. Hiszen jól ismert az, hogy a nyelvi hatások felszíni jelenségei a mögöttük zajló társadalmi, gazdasági, kulturális folyamatoknak, s ennek mintegy velejárói a viselkedési normák, kommunikációs minták, divatok, nyelvi panelek kölcsönzése. Ez pedig nyilvánvalóan igen hatékony, a nyelvművelésre, a beszédművelésre is kiterjedő pedagógiai munkát kíván.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna (2001): Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig. Budapest, Trezor Kiadó.
- Benkő Loránd (1994): Sznobság a nyelvhasználatban. Magyar Nyelvőr. 118.
- Berrár Jolán (1982): Próbák és problémák a mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához. — A szófajok. In: Dolgozatok a magyar nyelvtan köréből. 7–80.
- Buvári Márta (2002): Latin a magyarban. In: Éltető anyanyelvünk (szerk.: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest, 90–95.
- Buzás Klára (1972): Első osztályos gyermekek beszéde. Magyar Nyelvőr 96. 191–209.
- Bicskeiné Zsulán Julianna (1990): A szóbeli kifejezőképesség minőségének vizsgálata szókincselemzés segítségével. Magyar Nyelvőr. 1–2. 67–85.
- Deme László (1971): Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Fábricz Károly (1988): A beszélt nyelvi szövegalkotás kérdéséhez. In: Beszélt nyelvi tanulmányok (szerk.: Kontra Miklós). MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 76–90.
- Fodor István (2002): Budapesti cégek és cégjelzések fantáziáinevei. In: Éltető anyanyelvünk. (szerk. Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest. 179–181.
- Kemény Gábor (2002): Szakszókincs-szaknyelv-tudományos nyelv: Újabb szempontok egy régi vitakérdéshez. In: Éltető anyanyelvünk. (szerk.: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest, 271–276.
- Keszler Borbála (1983): Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata. Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből. (Szerk.: Rácz Endre és Szathmári István). Budapest. 164–87.
- Kontra Miklós (1981): A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Laczkó Mária (2004): Egy szöveg- és szóértési felmérés tanulságai III. rész. Tanító XLII. 7. 13–15.
- Laczkó Mária (2005) Jó, érdekes vagy elragadó, elbűvölő? Melléknevek gyakorisága és használata középiskolások spontán beszédprodukcióiban. Magyaritanítás 5. 28–36.
- Laczkó Mária (2006): A beszédprodukció és a szövegértés összefüggései az anyanyelvben és az idegen nyelvben. Magyaritanítás 1. 13–24.
- Rozgonyiné Molnár Emma (2002): Nyelvhasználatunk színe és visszája. In: Éltető anyanyelvünk (szerk.: Balázs Géza – Adamikné Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest. 419–421.
- Schirm Anita (2005): Jelentés a mai magyar nyelvről. Magyaritanítás 2. 22–29.
- Zaicz Gábor (2002): „...Nyelvünk ősi és modern, erdei, mezői, városi, ázsiai, európai”: A magyar nyelv néhány sajátossága az ezredfordulón. In: Éltető anyanyelvünk (szerk.: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest. 489–496.
- Zimányi Árpád (2002): Angol hatásra megújuló latinizmusaink. In: Éltető anyanyelvünk (szerk.: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám). Budapest. 500–504.

* * *

ENCIKLOPÉDIKUS KÖNYV AZ OLVASÁSRÓL!

Adamikné Jászó Anna:

Az olvasás múltja és jelene.

Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben

24 cm, 610 oldal, ára 3990 Ft

A magyar nyelvű szakirodalomban egyedülálló összefoglaló munka fő fejezetei:

- 1. Általános kérdések, alapelvek, 2. Olvasástörténet, 3. Nyelvi tudatosság és olvasástanítás, 4. A szövegértő olvasás, 5. Retorikai gondolkodás és szövegértő olvasás, 6. A reader response vagyis az olvasó válasza, 7. Az olvasási modellek.**

Megrendelhet : Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6.

Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

Olvasmányok a dráma és a színház történetéből

Könyvelőzetes

A tradicionális irodalompedagógiák és maga, a többnyire hagyománytisztelő magyartanári gyakorlat is hosszú időn át járulékos, lényegében kiegészítő tananyagegységként tekintett a *dráma* tanítására. Kutatási eredmények igazolják, hogy a „dráma” terminus technicusnak a lényegi jegyekre történő felbontására sem igazán törekedtek a megelőző tantervek és tanítási programok.

A fenti problémával kapcsolatban dicséretesnek mondható változást az úgynevezett 1978-as tanterv kezdeményezte az alap- és középfokú oktatásban. Jelentősebb, de látszólag elszigetelt környezetben bekövetkezett áttörést a „Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program” ért el. Mindezek után a Nemzeti Alaptanterv szellemisége nyomán és a különböző szakmai-pedagógiai alkotócsoportok közreműködésével kidolgozott tananyagtervek egyértelműen hangsúlyozni kívánták a klasszikus műnemhármás (= epika, líra, dráma) egyenrangúságát. Így napjaink általános és középiskolai irodalomkönyveiben már komolyabb színvonalú, a drámatanítást segítő fejezetekben megkerülhetetlen alkotások reprezentálják az európai drámát, és a tankönyvszerzők felkészültségének függvényében izgalmas magyarázatok segítik az elolvasásra kijelölt művek befogadását.

Taneszközünk, az „Olvasmányok a dráma és a színház történetéből” című szemelvény- és feladatgyűjtemény tisztelettel felkarolja az irodalomtanításnak az eddigi, a „dráma” műnimmel és műfajjal foglalkozó eredményeit. Ugyanakkor radikálisan előbbre is lép, vállalva a felzárkóztatást, a tehetséggondozást, mindezeket a kompetenciafejlesztésre építve úgy, hogy a drámával összefüggő szakszövegek és műalkotások minél elmélyültebb, minőségelvv el- és befogadása jöjjön létre.

Könyvünk olvasóit potenciális színházélmező emberként tételezzük fel. Erre az irodalompedagógiai filozófiára építve mindenképpen tisztázni kívánjuk

- a) a „dráma” műnemi és műfaji jegyeit,
- b) a „dráma” mint olvasmányélmény és a „dráma” mint színházi előadás keltette élmény hasonlóságait, egyezéseit és különbözőségeit.

Vállaljuk a „dráma” műnem és műfaj kategóriáknak, valamint az e fogalmakkal egyértelműen szervesülő „színház” világának a kezdetektől, vagyis a népköltészet (= ismeretlen szerzőjű költészet) talajáról különböző irányokba szétágazott, majd az ókori civilizációk lenyomatait egyre következetesebben megőrizve továbbfejlesztő bemutatását. Mindezeknek a szándékoknak

- a) a magunk írta, tanulást segítő didaktikai célzatú szakszövegekkel,
- b) a „dráma” és a „színház” problémáival európai színvonalon foglalkozó bölcselek és kutatók vonatkozó tanulmányainak, illetőleg azok lényegre törő részleteinek az idézésével, vendégszövegként történő felhasználásával,
- c) a vizuális szemléletességet serkentő, erősítő illusztrációkkal,
- d) a konkrét szemelvényhez kötődő, a komplex képességfejlesztést támogató feladattal tesztünk eleget.

Olvasmány- és feladatgyűjteményünk célja a „dráma” és a „színház” fogalmával való részletes és körültekintő megismertetés

- a) a szemelvények közölte történetek, ismeretek nyomán,
- b) az elolvasottak megértését ellenőrző feladatokkal, majd
- c) az olvasmánymegértést és az ahhoz kapcsolódó tanulói háttértudást és
- d) a kijelölt kutatás eredményeit felhasználó, továbbgondozó összetett műveletek elvégzésével.

Taneszközünk a 7. évfolyamtól az emelt szintű érettségire történő felkészítéssel bezárólag ajánljuk valamennyi diáknak és irodalomtanáraiknak.

A továbbiakban — a „Magyartanítás” jóvoltából sorozat keretében néhány részletet adunk közre, segítvén ezzel is az olvasmánymegértő olvasás fejlesztését. Mind a szerkesztőség, mind a szerzők érdeklődve várjuk az általános és középiskolai kollégák észrevételeit, hozzászólásait, jobbjóító szándékú írásait kötetünkkel, valamint a most induló sorozattal összefüggésben.

Rítus, mítosz, dráma (Olvasmányok a dráma és a színház történetéből)

Az alábbiakban a *mítosz, rítus és dráma, színjáték* bonyolult kapcsolatrendszerének lehetséges magyarázataihoz kívánunk adalékokkal szolgálni.

Az első szöveget Bécsy Tamás *Mi a dráma?* című művéből idézzük. A szerző véleménye, hogy a drámát nem eredeztethetjük egyértelműen a színjátékból, vagyis szövegeknek élő emberek általi előszóban és cselekvésekben történő megjelenítéséből. A szertartások és rítusok viszont mindkét esetben a háttérben álló, előzményként lappangó forrásokként elemzendőek.

A dráma kialakulására kétszer is utalnunk kell, a görögök és a középkor drámájának tárgyalásakor. Ezekben a fejezetekben említenünk kell majd olyan vallásos ceremóniákat, szertartásokat, amelyek élő emberek jelenlétével valósultak meg, és amelyekben a szövegek élőbeszédként hangzottak fel. Az, hogy mind a két esetben a vallásos rítusokat, azaz a szövegeknek jelenlévő emberek által történő élőbeszédét és az ő fizikai cselekvéseiket is ott találjuk a dráma forrásainál, egyáltalán nem jelenti, hogy a dráma a színjátékból nőtt ki, avagy egy történetnek és alakjainak élő emberekkel való megszemélyesítéséből. Ebből a vallásos ceremóniából ugyanis a színjáték, illetve az a művészeti ág bontakozott ki, amelynek műalkotásaihoz az emberi test nélkülözhetetlen. Ha azon az alapon vonnánk kétségbe a dráma önálló irodalmi műneme voltát, hogy a kialakulásánál ott találjuk az élőbeszédet, és ha ebből továbbá arra következtetnénk, hogy teljessé tételében az élő emberek szükségesek, akkor az epika és a líra irodalmi műneme mivoltát is kétségbe kellene vonnunk, hiszen az eposzok és a lírai művek is élőbeszédben, illetve élő emberek énekében hangzottak föl először. És akkor ebből is azt a következtetést lehetne levonnunk, hogy teljessé tételük, szépségük kibontása stb. csak élő emberekkel történő előadásmódban lehetséges. Az irodalom minden műneme először élőbeszédben vagy énekben formálódott meg. A mondat tulajdonképpen félrevezető, mert amikor a mű élőbeszédben hangzott föl, még nem létezett irodalom. Az élőbeszédben felhangzó mű és az írott mű között *létüket* tekintve alapvető különbség van. Az élőbeszéd mindig több egy jelentéscsatornával, mint az írott szöveg. Ezáltal az élőbeszédben elhangzó mű létezését tekintve minden egyes alkalommal más és más.

(Bécsy Tamás: *Mi a dráma?*

Béda Books Kiadó, Budapest, 2002. 11–12. oldal)

Kirk, a világhírű mítoszkutató szövegéből fontos szempontokat kapunk mítosz és rítus kapcsolatrendszerére, esetleges genetikus kapcsolataikra, illetőleg lényegi különbségeikre. A feltárt összefüggések jó eligazításul szolgálnak a mítosz, a rítus, a dráma és a színház kapcsolatainak megértéséhez.

[A] görög *mythos* mesét jelent, vagy igen széles értelemben bármit, amit valaki mond: egy állítást, egy történetet, egy darab cselekményt. [...]

[Egyes kutatók szerint (*ritologiai iskola*, 19. század vége)] minden mítosz rítushoz kapcsolódik. Ennek a legkorlátoltabb változata szerint valamennyi mítosz a rítusból ered, s annak valamely motívumát vagy az okát magyarázza. Ennek az elméletnek döbbenetes divatja támadt, amikor (legnagyobb részben Robertson Smith és Frazer gondolatait hasznosítva) első ízben kapták föl a Biblia-kutatók, akik a közel-keleti mítoszok és rítusok értelmezésében igen vonzóan találták ezt a teóriát, és különösen a héber anyagot tudták teológiailag elfogadható módon interpretálni a segítségével. Kétségtelen tény, hogy sok mítosz — talán a közel-keletiek legkivált — valóban rítusokhoz kapcsolódik —, és néhányukat avégett kreálhatták, hogy számot adjanak olyan tevékenységekről, amelyeknek a célja immár nem volt világos. Ám egyedül a mítosz és a rítus formájának az alapján gyakran nehéz megállapítani, hogy melyik volt előbb; itt óvatosságra van szükség. [...]

[A] rítusok végső soron vagy *rites de passage* [az átmenet rítusai], vagy a mezőgazdasági tevékenységgel kapcsolatos akciók. Az átmenet rítusai motívumként elvonultságot, egy kezdetleges állapotba való visszatérést, harcot és próbatételt tartalmaznak; a termékenység rítusok motívumai a bűnbakok, fenyítések, tisztítások, égetések, szexuális aktusok és különböző világos értelmű, növényekkel és állatokkal vég-

zett manipulációk. [...] E tevékenységfajtaikat végrehajtották a legtöbb olyan rítusban, amely több volt egyszerű áldozatnál. Az elvonultság, a fenytetés, a nász, a transzvesztizmus, a tűz különböző alkalmazásai, a növényekkel és állatokkal végzett manipulációk mitikus interpretációt kaptak, és természetes módon részévé lettek az elbeszélte történetnek. He egyébként megmagyarázhatatlan és szokatlanul összefüggéstelen mítoszban nagyon nyomatékos módon vannak jelen ezek az elemek, akkor joggal gyaníthatjuk, a mítosz vagy rituális eredetű, vagy rítusra vonatkozik. Ám ezek nem az egyedüli és nem is a legszokásosabb témái a mítoszoknak.

(G. S. Kirk: *A mítosz*.
Holnap Kiadó, Budapest, 1993. 24–40. oldal)

Végül a *Gilgames* első táblájáról idézünk. Milyen mitikus, rituális, illetőleg a dráma és a színjáték irányába mutató jellemzőket találunk a szövegben?

[...]

*Hallják az istenek az ember iszonyú fogcsikorgatását,
s Anuhoz, Uruk istenéhez fejszóvalva szólnak eképpen:
„Hőst teremtettél, isten-embert, legyőzhetetlen ég-bikáját –
ilyen hát Gilgames, kétharmadrész-isten, egyharmadrész-ember?
Mint vethetne Aruru pányvát ez iszonyú bika nyakába?”*

[...]

*Szánja Anu atya az ember iszonyú fogcsikorgatását,
Fejét csóválja, s ily parancsot ad Aruru istenasszonynak:
„Te, Aruru, új hőst teremtész — a nagy Gilgameshez hasonló!
Hadd versenyezzen ez a kettő, hogy Uruk népe megnyugodjon.”*

(*Gilgames — Enkidu megteremtése*.
Részletek az I. táblából. Rákos Sándor fordítása.)

* * * * *

Feladatok a Rítus, mítosz, dráma című tájékoztató szövegműhöz

1. Határozza meg
  - a) a *rítus* fogalmát;
  - b) a *mítosz* fogalmát!
2. Mi a *mítosz* szó eredeti jelentése?
3. Hogyan jellemzi Bécsy Tamás a *rítust* az idézett szövegben?
4. Milyen jelentőséget tulajdonít Bécsy Tamás az emberi testnek és az emberi hangon megszólaló szövegnek?
5. Mi jellemzi az *irodalom előtti* formákat?
6. Milyen lényegi különbség van az élőbeszédben és az írásban megjelenő mű között?
7. Miben látja Bécsy Tamás
  - a) a dráma eredetét;
  - b) a színjáték eredetét?
8. Foglalja össze a ritológiai iskola legfontosabb megállapításait!
9. Kik voltak az ritológiai iskola megalapozói?
10. Fogalmazza meg a *mítosz* és *rítus* lehetséges összefüggései a fenti Kirk-idezet alapján!
11. Melyek a *rítusok* legfontosabb *típusai*?
12. Keresse ki a Gilgames-idezetből
  - a) a mitikus elemeket;
  - b) a rituális elemeket;
  - c) a *dráma irányába mutató* elemeket!
13. Soroljon föl példákat az egyes *rítusokra* eddigi tanulmányiból, illetőleg könyvtári gyűjtőmunka alapján! Nézzon utána a világhálón is a rítusról szóló ismereteknek!
14. Fogalmazza meg a gondolatait esszé jellegű írásműben *mítosz, rítus, dráma* és *színjátszás* kapcsolattrendszeréről! Írásában építsen a fent idézett szövegekre!

Holczer József

Vigyázzunk a „figurá”-ra!

Ha címünk egyik lehetséges értelmét nézzük, akkor nagy igazságot mondtunk ki. A 2006-ban megjelent Etimológiai szótár a „figura” nyelvünkbeli első megjelenését „1416 u/tán”-ra datálja (213. o.). E latin eredetű szavunkat a Nyelvművelő kézisztár „régóta meghonosodott főnév”-ként minősíti (2. jav., bőv. kiadás, 2005. 187. o.). Egyszóval: a cím azt (is) sugallhatja: érdemes *becsben* tartanunk a „figurá”-t.

A Nyelvművelő kézisztár ugyanott hozzát teszi: „*Sokféle jelentésben és stílusárnyalatban* használatos: kecses ~, torzonborz ~; bemutatta a legújabb ~-t; a regény legérdekesebb ~-ja.” Néhány sorral lentebb bölcs tanácsot ad: „... próbáljuk meg a ~ divatját a *magyar megfelelők* használatával visszaszorítani: alak; alakzat, mozdulat/sor/; hős, szereplő; /sakk/bábu.”

Alábbiakban a „figurá”-val való *találkozásaimról* vallok: remélve persze, hogy a legkisebb látszatát sem keltem a vaskalaposságnak.

A fentebbi Kézisztár említette *sokféleség*, illetve *árnyalat* meglétét magam is tapasztaltam és tapasztalom. Nyelvtanórán egészséges arányban ki-kimondtam mind a „figurá”-t, mind a vele egyenértékű helyes és szép magyar szakszót: **alakzat**. Szívesen döntöttem a latin szó (pontosabban: annak egy másik latin szóval való bevett kapcsolata) javára, ha a maga helyén szükség volt rá: *figura etymologica* (pl. „halálnak halálával halsz”). Szüleimtől örököltem e szót egy-két *elmés mondás*félében való előfordulásával együtt. Például ha rosszkodtam, ekképp szólt az „ejnye-bejnye” mondatszinonimája: „Ugye, kisfiam, csak azért produkálsz magadat (mások előtt), *hogy a figura nagyobb legyen?*!” (Nagyanyám szinonimája megéri a zárójeles közlést: „Tegnap vártuk, oszť máma gyűtt rád!”) És szüleim jóvoltából írhattam cikkem élére a fölhívó erejű/töltetű címet. Csakhogy immár a másik/második értelmét is ide kell írnom. Talán ennek egy rokon értelmű megfelelője közelíti meg az igazságot legjobban: „Álljon meg a menet!”

Amikor a telefonkönyvekben fel-felbukkan a *Figura családnév*, tudomásul vesszük, miként más — stílusosan *közömbösnek* tekinthető — tulajdonnévi alakot. Több évtized óta tudok két *tulajdonnevesült* — irodalmi közege révén immár stílushatást eredményező — *Figurá*-ról. Mindkettő megtanított arra: az árnyaltság óvatosságot is eredményezzen. Még akkor is, ha kisbetűs „figurá”-kkal lesz dolgom. Gyermekkori, többszörösen végigélvezett olvasmányom volt *Gaál Mózesnek* a két világháború közt megjelent *Mackó Dani*-ja (Singer és Wolfner, é. n., 168 o.). A regény elejéről a házitanítói állásra elsőnek jelentkező férfi bemutatkozását és a medve-nagyszülő spontán reakcióját idézzük fel (17. o.):

— Dr. Fodor *Figaró*, professzor és nyelvtudor! ... Krrrem átossan! Olvastam az annonszot s van szerencsém magamat prezentálni. Itt vannak a dokumentjeim, diplomáim. Összes examenjeim —

— Megálljon, *Figura úr!* — vágott közbe a nemzetes úr, hadd hívjam a fiamat — Pardon! Talán tévesen adresszáltam — ...

A további bő tíz oldalon aztán ez a *Figura* név járja a ritka (még ma sem anyakönyvezhető!) keresztnév helyett. Ezen úrnak különben hamarosan búcsúznia kellett Mackóéktól, „mivelhogy ökelme nem volt egyéb, mint egy részeges vándorborbély, akit mindenünnen kidobtak” 28. o.)...

A másik tulajdonnév egy jól sikerült *paródiában* lép elénk. Ismerős sokunk számára *Ady Endre Kocsi-út az éjszakában* c. költeményének második, klasszikussá lett strófája:

*Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.*

Nos, ezt — avagy ezt is — „adyzálja” *Lovászy Károly* író, újságíró (1887–1951) *Borközi hév* c. parodisztikus verszetének 3., egyben utolsó szakasza:

Életem inggomb, Halálom Madzag,
Reménykedésem Villamoskörte.
Az Isten, a Jézus, a *Figura Gyurka*
A kártyaváramat is összetörte.
(*Idézi Szalay Károly szerk.: Nevető Parnasszus, 1975. 51. o.*)

Az iménti vezeték!/-név még *paródia* szinten is célzatosan *allegorikus/szimbolikus*. Alapmagyar- vagy később magyar fakultációs óráimon többek közt ezt is felolvastam olykor-olykor, szemléltetésül. Mindkét óratípus előadójaként el-elhagyta ajkam a *figura* szó. Am arra igyekeztem ügyelni, hogy inkább *epizódszerepűek, különféle* kapcsán használjam. Például A köszívű ember fiai esetében: jól sikerült *Jókai-figura Boksa Gerő* vagy éppen *Tallérossy Zebulon*. Őszintén kimondom: az én szóhasználatomban *sosem figura, hanem alak, sőt hős* a három *Baradlay* fiú, nemkülönben az édesanyjuk... *Sosem* tudnám jó lélekkel le-„*figurá*”-zni *Hamletet, Antigonét, Nórát, Anna Kareninát*...

Olvásoként pedig ízlelgetem a *figura* szót, ha elem bukkan — főleg nem kifejezetten a szépirodalomhoz sorolható munkákban. A Grabowski Kiadó gondozásában 2006-ban megjelentetett „*Úticél: Erdély*” c. könyvecske 16. o.-án ezt találom: „*Czárán Gyula* (1847–1906) a 19–20. század fordulóján születő turistamozgalom vezéralakjainak egyike... *A nagy bajszú, bozontos pofaszakállas hegyjárót* a helybeliek először szörös hegyi manónak nézték, később azonban szívükbe zárták a *különös figurát*.” E legutolsó szót (az előtte álló jelzőtől nyomatékoltan) maximálisan elfogadom, *helyeslem*.

Helmut S. Ruppert frissen lefordított könyvéből — *XVI. Benedek. A német pápa* (Agapé Könyvkiadó, 2006) — álljon itt egy mondat: „A maguk módján mindketten az ezredforduló *egyházának szimbolikus figurái* és eszményképei voltak” (20. o.). Jól emlékeztem: Thomann Mónika – Tóth Kornélia *Magyar diákszótárában* (1884) ott szerepel a *figura*, ily jelentésében is: „köznyelvi, bizalmas *’férfi’*.” Amellett, hogy „kissé” vállveregetős a *pápa = figura* minősítés, talán még menthetjük ama *másik* „*férfi*”-t. De ki is ő? A szövegelőzményből máris megválaszolom: *Kalkuttai Teréz anyja!*

Írásom végén illő hát megismételnem *szüleim bölcs tanácsát* és egyben a címünket: *Vigyázzunk a figurára!* Különösen ha a „*figurá*”-t írjuk le, mondjuk ki...

* * *

Figyelmükbe ajánljuk!

N. Császi Ildikó:

PÉLDASZÖVEGEK A MAGYAR NYELVTAN TANÍTÁSÁHOZ

2–8. osztály

21 cm, 160 oldal, iskolai ára 498 Ft, bolti ára 600 Ft

Szabó Zsuzsanna Katalin

A névtan helye a magyar nyelv tanításában

Bevezetés

Onomasztika, vagyis a nevekkel foglalkozó tudomány: névtan. Mind a magyar, mind az idegen elnevezés ismeretlenül cseng az általános- és középiskolások tanulójának. Pedig nap, mint nap kapcsolatokba kerülnek a nevek világával az oktatás majdnem minden területén és a hétköznapokban egyaránt.

A nevek használata társadalmi szükséglet, melyet az ember számára a megkülönböztetés és az azonosítás igénye követelt meg. Kisebb közösségekben még elegendő lehetett egymást egyszerűbben, például személyes névmásokkal jelölni vagy pusztán a családi státusra (pl. apa, nagypapa stb.) utalni. A társadalmi érintkezések bonyolultabbá válása és tágulása azonban indokoltá tette a differenciáltabb jelölések alkalmazását, melyek több funkciót is ellátnak, ellátnak. Számos kultúrából — mind saját múltunkból és jelenünkben — ismerünk hiedelmeket, babonákat a névadással, névvisseléssel és a név megváltoztatásával kapcsolatban.

Például egy 1754-es jegyzőkönyvben maradt fenn, hogy a *Bor* nemzetség egyik ága azért változtatta családnevét *Farkas*ra, mert generációkon át csak egy-egy fiúgyermek született, ráadásul az is beteges volt. Ezért az öregek azt tanácsolták, hogy a következő fiú családi neve egy „erős vadra” emlékeztessen. A későbbi fiúk ezek után már nem a *Bor*, hanem a *Farkas* nevet viselték, és viselik a mai napig. Az átok pedig valóban megtört. (BELLON 28–30.)

A nevek tehát így vagy úgy, de végigkísérik az ember és a tanulók életét. Mégis sajnos gyakori jelenség, hogy a diák az érettségén sem lát többet egy tulajdonnévből, mint helyesírási problémát (LISZKA 1997: 513). RAÁTZ JUDIT általános iskolások körében végzett felmérése is megmutatja, hogy a tanulójának csak igen kis százaléka van tisztában saját nevének eredetével, jelentésével. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen gyakran hiányoznak a tankönyvekből azok a gyakorlatok, amelyek a gyerek saját nevével foglalkoznak. Alsóbb osztályokban csak a helyesírás elsajátításakor és a szófajtanál kapnak némi szerepet (RAÁTZ 1994). Ami nem is olyan meglepő, ha abból indulunk ki, hogy még a Nemzeti Alaptanterv (NAT) sem említi meg külön a névtant, és az sem derül ki belőle, hogy oktatását mely korosztálynak és milyen tantárgy keretei között javasolná. A NAT-ban található táblázatban fel vannak

tüntetve a magyar nyelv tanítására vonatkozó követelmények, melyek között ez a tudomány egyáltalán nem kapott helyet. Így csak a pedagógusok felkészültsége és az általuk választott tankönyvek kínálta ismeretek és gyakorlatok biztosíthatják a kérdéskör megjelenését az általános és a középiskolai oktatásban. Ez igen sajnálatos, hiszen a névtanhoz tartozó ismeretek java az általános műveltség részének tekinthető. Ráadásul egy nagyon népszerű tudományról beszélünk: az 1938-as nemzetközi onomasztikai kongresszus óta kíséri élénk érdeklődés, Magyarországon pedig az első magyar névtudományi konferencia hozta meg a fellendülést 1958-ban. Azóta folyamatosan gyarapszik a publikációk száma, és kutatók széles tömege foglalkozik a témakörrel. Az oktatásban is fontos cél a nyelvre figyelő attitűd kialakítása, s „a nyelvvel bibelődő természet kifejlesztéséhez, a fürkésző kedv felszításához feltétlenül hozzájárulhat a névtannal való ismerkedés is” (BARLA 1979: 124).

A névtan az oktatásban

A magyartanárok mindezek ellenére is csak igen csekély figyelmet szentelnek annak, hogy diákjait bevezessék a nevek birodalmába. Ugyanakkor ez nem csak az ő feladatuk lenne. Bár valóban a nyelvtanórák keretein belül kellene feltétlenül időt szakítani ezen ismeretek bővítésére, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a névtan egy olyan interdiszciplináris tudományterület, amely az élet egészét átszövi.

Gondoljunk csak a közkedvelt gyerekjátékra, az *Ország, város, fiú, lány*-ra! Amint elsajátítottuk a betűvetést, előszedjük a papírt és tollat, hogy összemérjük tudásunkat. Az nyer, aki adott kezdőbetűvel több ország, város, fiú- és lánynevet, több állat- és növénynevet, valamint több híres ember nevét tudja összegyűjteni rövid idő alatt. Ehhez pedig szükség van földrajzi, történelmi, biológiai ismeretekre és általános műveltségre. A névtan mindezekkel kapcsolatban áll, mindemellett bővíti a tanulók ismereteit az irodalom, a helytörténet, a honismeret, a művelődéstörténet, néprajz, antropológia, szociológia, pszichológia stb. területein is. Sőt, e tudományok hatékony kiegészítője lehet: ugyanis általa könnyen megszerethető a gyerekekkel az adott diszciplína, s kellő motivációt adhat az ismeretek elsajátításához. A tanárok sokféle, érdekes gyakorlattal színesíthetik a tanórákat, melyekbe a diákok

könnyen bevonhatók. Lássunk néhány példát, hogyan jelenhet meg a névtan az oktatásban!

Földrajzórán elsősorban földrajzi neveket találkozzunk. Nyelvtanórán a tulajdonnevek ezen típusával, legalábbis helyesírásukkal, kimerítően szoktak foglalkozni. A diákoknak mindenképpen segítségükre lehet, ha a földrajztanár is felhívja figyelmüket írásuk buktatóira, illetve a dolgozatokban a helyesírás javításának is időt szentel. Másrészt itt is alkalmazhatók az úgynevezett 'gyűjtős' feladatok. Különböző szempontok megadásával házi feladatnak jelölhetünk meg ilyenekeket. Hogy ne csupán a helyesírásra helyezzem a hangsúlyt, figyelmet kaphatnak a helynévtörténeti ismeretek is. Ehhez segítséget jelenthet KISS LAJOS *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, melyben a tanulók választ találhatnak szülőhelyük, városuk, falujuk nevének eredetére, ami által honismereti tudásuk is bővülni fog. Ugyanígy érdemes velük körüljárni a csillag és csillagképek nevének rejteyleit is.

Biológiaórán gyűjtethetünk hangfestő jellegű állat és növényneveket, vagy házi feladatként kiadhatjuk, hogy járjanak utána, például miért nevezik *bölobikának* a bölobikát, és milyen állat is tulajdonképpen a verő-költő bodobács, vagy miről kapták nevüket az egyes gombafajták: az *özláb*, a *gyilkos galóca* vagy a *tapló*. Ezek mind kedvet csinálhatnak elmerülni az élővilág tanulmányozásában.

A nyelvtanórán zajló munkát is segítheti a névtan. Érdekes feladat a hírességek nevének tükröfordítása. Ezáltal pedig a szótanulás is könnyebben megy: megtudhatják ugyanis, hogy kicsoda *Cipész Mihály* németül, *John Gold* magyarul vagy *Szabó Erzsébet* angolul.

De a történelemórákról sem szabad megfeledkezni! A régi magyar történelemnél érdemes időt szánni a mondákban felbukkanó neveknek: *Álmos* legendája szolgálhatja az első ilyen lehetőséget. A hét vezér neve ezen felül gazdag művelődés- és helytörténeti, valamint történeti helynévtani adalékokkal is szolgálhat. A kor tárgyalásakor a diákok részére házi feladatnak adható, hogy gyűjtsenek olyan helységneveket, amelyek elnevezésében valamelyik törzs neve megtalálható. A tanórán aztán meg lehet beszélni, hogy mire vezethető vissza ez a névadási szokás. A későbbiek során is érdekes kiegészítése lehet a 'szarazabb' anyagnak, ha névtani kitérőket teszünk: a ragadványnevek magyarázatával az életrajz könnyebben elsajátítható (például *Véreskezű Mária*, vagy *Oroszlánszívű Richárd* esetében), de egy-egy történelmi esemény emlékezetbe vésését is segítheti (mondjuk *Földnélküli János* esetében).

Mindezek mellett sokkal játékosabb formában is beépíthetjük a névvel való foglalkozást az iskolai oktatásba, ugyanis az osztályfőnöki órák is színesebbé és élvezetesebbé tehetők különböző játékokkal. Egyik lehetőség, ha az első év elején úgy próbáljuk jobban megismerni diákjainkat, hogy azt a feladatot adjuk, hogy mindenki saját utónevének kezdőbetűjével találjon ki egy rá jellemző tulajdonságot, például: *Alapos Alíz*, majd néhány szóban kérjünk indoklást, miért erre esett a választása; ezáltal mi is többet megtudunk tanulóinkról, és segítjük a közösség összecsiszolódását. Később változtathatunk a játékon, úgy hogy a padtársak adnak ilyen becenevet egymásnak. De feleleveníthetjük Karinthy Frigyesnek és barátai körének kedvelt szórakozását is, akik azzal mulatták az időt, hogy egymás nevét építették be egy-egy mondatba, mint Kosztolányi Dezső esetében: „*Rossz ez a KOSZT, Ó, LÁNY, IDE ZSÖRTÖdni jár csak az ember!*”

A legnagyobb felelősség mégis a magyartanároké, akiknek mind az irodalom, mind a nyelvtan oktatásába be kellene építeniük a névvel való foglalkozást. A nyelvtanórák nyújtotta lehetőségeknek később egy külön fejezetet szentelek, mivel itt sokkal komplexebb módon foglalkozhatunk a nevekkal. Az irodalom ehhez a munkához nyújt segítséget.

Irodalmi szövegekkel a gyerekek már az óvodában is találkozhatnak. Kezdetben a mesék, mondák, majd az ifjúsági irodalom nyújt számukra lehetőséget, hogy kapcsolatba kerüljenek a névtannal. A magyartanárok feladata, hogy ráirányítsák a figyelmüket ezekre a kérdésekre. Talán legkönnyebb dolguk a beszélő nevek esetében van. *Ridegváry Bence* nevében egyértelműen megmutatkozik a lelke. Ebből a példából kiindulva izgalmas feladat ilyen nevek gyűjtése, és a szereplők rövid jellemrajzának elkészítése, mely a művek elemzéséhez is támpontot adhat. Kosztolányi Pacsirtájában is el lehet játszani a gondolattal, hogy a főszereplő *Sárszegről* miért éppen a *Tarkövi pusztára* megy nyaralni. Sőt, az is élvezhetőbbé teszi az óránkat, ha felhívjuk a figyelmet az egyes szerzők által kreált vagy divatba hozott utónevekre; olyanokra, mit Dugonicsnál az *Etelka*, Kisfaludy Károlynál a *Tihamér*, Jókainál a *Zoltán* és a *Timea*, Aranyánál a *Piroska*, vagy Ib-sennél a *Nóra*. Ez lehetőséget nyújt, hogy kis kitérőt tegyünk akár napjaink névdivatja felé is, és összefoglaljuk azokat a tényezőket, melyek befolyásolhatják névzélésünket. És, ha már a nyelv-művelésnél tartunk, feltétlenül kell szentelni néhány mondatot annak a problémának, hogy sza-

bad-e a személynevek elé kitenni a határozott névelőket.

Az írók-költők álnevei, névváltoztatásai a névtudomány egy újabb területére kalauzolják a tanulókat. Itt a motivációt érdemes megvizsgálni, de bevonhatjuk ragadvány- vagy csúfneveiket is a vizsgálatba, például a „*niklai remete*” esetében. A gyakori családnevek nem csak a kitűnni vágyók névváltoztatását eredményezik, hanem fontos eszközt jelentenek az alkotóknak is: Móricz Tragédiájában mi sem mutatja jobban *Kis János* jelentéktelenségét, mint a neve. Ráadásul az írói névadásnak stílusteremtő szerepe is van. De ez már átvezet a stilisztikához, és azon keresztül a nyelvtanórákhoz.

Nem célom, hogy az összes esetet bemutassam, hol és milyen keretek közé illeszthető a névtan az irodalomórákon, csupán arra akarok rávilágítani, hogy milyen sok lehetőség nyílik a nyelvtanórákon kívül is elmélyülni ebben az új és népszerű tudományban. A következő fejezetben pedig kifejezetten a nyelvtanoktatás és a névtan kapcsolatára koncentrálok, kiemelve, hogy hol érdemes időt szentelni a kérdésnek.

Névtani ismeretek a nyelvtanórákon

A névtani ismeretek közvetítésének hiányát a magyartanárok a nyelvtanórák csekély számával indokolják. Ez elfogadható is lenne, ha nem egy olyan tudományról lenne szó, amely a magyar nyelvtan tanításának szinte minden területébe beilleszthető.

Ezt bizonyítja több tankönyvesalád is, így a *Magyar nyelv és kommunikáció* (ANTALNÉ – RAÁTZ 1997, 1998, 1999, 2000) című, illetve az *Édes anyanyelvünk* (ADAMIKNÉ – FERCSIK 1998, 1999), *Olvasókönyv* (ADAMIKNÉ – FERCSIK 2001) melyekben ugyan a feldolgozandó tananyagban ritkán szerepel nevesítve a kérdéskör, a gyakorlatoknál azonban két módszer segítségével is beépül a feladatokba. Egyrészt direkt úton, mikor az éppen feldolgozandó tananyaghoz kapcsolódva oldatnak meg névtani feladatot a diákokkal, másrészt indirekt úton, mikor az indukciós szövegek tartalmazznak ilyen ismereteket. Véleményem szerint ez az órai munkában is jól alkalmazható, tanítsunk bármelyik tankönyvesaládból.

„Minden iskolafokon tanítjuk a főnevet; alfajait, a tulajdon- és a köznevet, azok fajtáit, és helyesírásukat. Ezt tudják is. Ismétlésük csak egy unalmas, bár nem fölösleges skatulyarendszert rögzít, s eligazító helyesírási szabályokat.” (HOFFMAN 1994: 27) Ezért, hogy ne csak ezt az „unalmas” szeletet lássuk és láttassuk, a következőkben témakörökre bontva vizsgálom, hogy hol

kaphat helyet direkt módszer alkalmazásával a nevekkel foglalkozó tudomány a nyelvtanórákon. Tíz területet jelölök meg, amelybe könnyedén beágyazható.

1. *Kommunikációtan*: A névnek a legalapvetőbb kommunikációs helyzetekben is kiemelkedő szerepe van. A helyes megszólításra minden verbális közlésnél szükség van, ezért elengedhetetlen, hogy beépítsük a tananyagba. A megszólítás mellett a bemutatkozás és a bemutatás elsajátításánál is foglalkoznunk kell a kérdéssel. Ezeken az órákon kell tisztázni, hogy mi a különbség a családnév és az utónév között, és miért hívhatjuk ezeket vezeték- és keresztnévnek. Annál is inkább szükség van erre, mert a névtanos felmérések során gyakran kell azzal szembesülni, hogy magyarázatra szorul, melyik a tanuló család- és melyik az utóneve, holott ez az alapvető tájékozottság része kellene, hogy legyen (RAÁTZ 2003: 239). Itt kell elkezdni a nevekkel való ismerkedést.

2. *Helyesírás*: Ha a tanár egyáltalán nem kíván foglalkozni névtannal, a helyesírás oktatásánál akkor sem tudja kikérülni. A betűrend gyakorlásánál az egyik legalapvetőbb az osztálynévsor összeállítása; itt szinte minden tankönyvben találunk feladatokat a tulajdonnevekkel kapcsolatban. Ennél még átfogóbban jelenik meg a helyesírási alapelveknél, azon belül is a hagyományos írásmód tanításánál. Nem kerülhetjük ki a régi családnevek (*Baththyányi, Dessewffy*) helyesírásának részletezését, ehhez kapcsolódóan pedig toldalékolásuk (*Kossuthal*), és elválasztásuk (*Feren-czy*) nehézségeinek feltárását. A szótagolás problémája nemcsak a magyar családneveknél, hanem az idegen tulajdonneveknél (*Baude-laire*) is felmerül. Az alaposabb odafigyelést igénylő kérdések másik fajtája a földrajzi nevekhez kapcsolódik. Itt nemcsak a nem magyar nevek buktatóin kell átverekedni magunkat, hanem az egybe-, külön- és kötőjellel írás (*Kisalföld, József utca, Kelet-Európa*) lehetőségei közül is választani kell. Ráadásul a kis és nagy kezdőbetűk (*Duna-Tisza köze*) is gondot okozhatnak. A toldalékolásnál nagy hangsúlyt kell fektetni a *-val/-vel* ragos (*Babits-csal*), valamint a *-féle* és az *-i* (*móriczi, Táncsics Mihály-i, Kodály-féle*) képzős alakok gyakoroltatására. Bizonyos esetekben pedig a címek írása is gondot jelenthet, különösen, ha a hozzájuk kapcsolódó központosásról van szó. Szerencsére ebben a témakörben minden tankönyv gazdag példatárral és sok gyakorlattal rendelkezik, és a pedagógusok is nagy gondot fordítanak rá.

3. *Hangtan*: A helyesírással összekapcsolható, mikor a régies írásmód miatt másként írunk egy tulajdonnevet, mint ahogy ejtjük. Érdemes a

leggyakoribb esetekről rövid összefoglaló táblázatot készíteni, mind a magánhangzók (*eö = ö, aa = á* stb.), mind a mássalhangzók (*cz = cs, ch = cs, ss = zs* stb.) esetében, lehetőleg példákkal alátámasztva. Ezt alkalmazza a *Magyar nyelv* (KUGLER – LENGYEL – TOLCSVAI 1998) című tankönyvcsalád 11–12 éveseknek szóló kötete is. A magánhangzóknál a vegyes hangrendű szavak toldalékolását keresztnevekkel is illusztrálhatjuk (*Józseffel, Ágnessel*), de nem szabad megfeledkeznünk a stilisztikai megközelítésről sem. A névhangulat, a címek és a márkanévek hangzása érdekes vita kiindulópontja lehet. Megbeszélhetjük például, hogy milyen hatást váltanak ki a *Víg Ella* és a *Komor Botond* nevek, és mi lehet ennek az oka.

4. *Szófajtan*: A helyesírás mellett a másik terület, ahol bekerülnek a nevek a tényanyagba a szófajtan. A tankönyvek általában külön fejezetet szentelnek a főnév fajtáinak és a tulajdonnevek csoportosításának, nyelvi jellemzőinek és írásmódjuknak. Az órák színesítése érdekében itt kellene kitérni a névadási szokásokra, hagyományokra és az utónevek eredetére. Segítségül hívhatjuk a régebbi és az újonnan megjelent utónévkönyveket (pl. LADÓ – BIRÓ 1998) és KÁLMÁN BÉLA munkáját is (KÁLMÁN 1989). A nyelvészeti szempontokra rávilágítva pozitívan befolyásolhatjuk tanulóink névizlést, felhívva a figyelmüket, hogy milyen következményekkel járhat, ha a későbbiekben feleltelenül adnak utónevet gyermekeknek. A személynevek tárgyalásánál egyéb aktuális témára is kitérhetünk: ilyen az asszonynev választása és a házassági név kérdése. Példákkal és feladatokkal lehet szemléltetni, hogy milyen bonyodalmakhoz vezethet, ha a nő túlságosan hosszú, vagy furcsa hangzású nevet választ. A fiúk figyelmét pedig felhívhatjuk arra, hogy ma már nekik is lehetőségük van házastársuk nevét felvenni. Így a diákok a tényanyag mellett hasznos és érdekes tudás birtokába jutnak.

5. *Szóalkotás*: Szókészletünk bővülése új szavak létrehozásával történik. A szóalkotás egyes módjai kifejezetten a tulajdonnevekkel állnak kapcsolatban. Ezek a mozaikszók, betűszók (*MAV, ELTE*) és szóösszevonások (*Mahart*), melyeknél toldalékolás mellett az is gondot okozhat, hogy annak ellenére, hogy nap mint nap kapcsolatba kerülnek velük, mégsem tudják, hogy mit takar a rövidítés. Sőt, a szóösszetételeknél is megvizsgálhatjuk, hogy miért hívnak valakit *Budaházinak*, vagy miként keletkezett az *Anna-Panna* becézés, illetve egyéb beceneveink milyen képzők segítségével jönnek létre (ADAMIKNÉ – FERCSIK 1998: ?). A családneveknél különösen

széles skáláját találjuk az összetett szavaknak, és elemezhetjük az összetételek fajtáit.

6. *Nyelvtörténet*: Ez a harmadik terület, ahol komplexebb módon nyílik lehetőség a nevekkel való foglalkozásra, mégis csak kevés esetben használják ki, hogy a nyelvtörténetbe beleágyazzák a névtörténetet. Külön vizsgálandó a személy- és a földrajzi nevek kialakulása. A kételemű nevek létrejötte mellett, a családnevek eredet szerinti csoportosítása is színesíti a tananyagot. A névfejlődés állomásait, ha lehetőség nyílik rá a kódexek, nyelvemlékek anyagával is alá lehet támasztani. Ezzel kapcsolatban akár otthoni gyűjtőmunkát is adhatunk. A földrajzi nevek történetét pedig sok esetben összekapcsolhatjuk a diákok történelmi ismereteivel is (például azoknál a helységekknél, amelyek elnevezése valamilyen népcsoportra utal: *Kunszentmiklós, Hajdúböszörmény* stb.). Ismeretbővítésként itt is bevonhatjuk a témával kapcsolatos szakirodalmat és szótárakat, mint a *Földrajzi nevek etimológiai szótárát* (KISS 1988) vagy a *Régi magyar családnevek szótárát* (KÁZMÉR 1993). Mindezek mellett szólhatunk bővebben magáról a névtudományról, területéről, eredményeiről és fejlődéséről.

7. *Szociolingvisztika és dialektológia*: Ezen a területen csak érintőlegesen foglalkozhatunk névtannal. A tudományterület bevonására az egyes társadalmi rétegek sajátos nyelvi jellemzőinek vizsgálatánál kerülhet sor. Megnézhetjük a diákok attitűdjét is, hogy a megadott utónevek közül melyiket érzik vidékies, illetve nagyvilági jellegűnek, esetleg valamilyen etnikumhoz tartozónak. Ezen kívül a formális és informális közegek összehasonlításánál is reflektálhatunk arra, hogy eltérő megszólításokat alkalmazunk ugyanarra az emberre (pl. az anyuka *Ancsának* hívja a gyereket családi körben, de mikor az osztályfőnökkel beszélget, *Annaként* utal rá).

8. *Stilisztika*: A korábbi névtani ismeretek részleges összefoglalására nyílik alkalom, mikor felidézünk a hangok és a szavak stílusosságát. Itt a fentebb már említett szempontokból vizsgálhatjuk meg a neveket: milyen hangulatot keltenek, milyen rétegre jellemzőek az egyes megszólítások. Az irodalomórához kapcsolódva pedig a beszélő nevek (*Dömdödöm, Fegyverneki*) hangulatkeltő hatásáról és funkciójáról kell szólnunk. A szövegek elemzésekor, hasznos felhívni a figyelmet arra, hogy mikor milyen megszólítást alkalmazzanak, illetve utalva szociolingvisztikai ismereteikre is, eltérő stílusú szövegben más és más formában jelenhet meg a név (*Erzsébet, Böbi, Asszonyom* stb.). Ezzel kapcsolódhatunk a név stílusértékéhez. Továbbá az alakzatok és szóképek tanításá-

nál is beépíthetünk névtani példákat: a metaforát mondjuk szemléltethetjük *Hófehérke* nevével, a többjelentésű szavaknál vizsgálhatjuk a *Katicát*, a színönima gyakorlásánál pedig bármely kereszt-név eltérő hangalakú megjelenéseit gyűjtethetjük össze (*Erzsébet, Erzsí, Zsébi, Bözsi, Böbe ...* stb.).

9. *Szöveg*: A stilisztikához hasonlóan a szöveget is felhasználhatjuk ismétlésre, tudatosításra, kifejezetten a tulajdonnevek egy típusára koncentrálván. Feleleveníthetjük a címek szerepét, fajtáit és a helyesírásukra vonatkozó szabályokat.

10. *Nyelvművelés*: A nyelvészetnek ez az a területe, amelyre minden témakörnél oda kell figyelni, és felhívni a figyelmet az aktuális kérdésekre. A névtan esetében is így van. Felesleges külön „névtani-nyelvművelő” tanórát tartani, inkább arra kell odafigyelni, hogy amikor nevekkkel kapcsolatos feladatokat oldatunk meg, vagy ilyen jellegű ismereteket sajátítottunk el, mindig reflektáljunk nyelvművelési kérdésekre is. Ezzel segít-

hetjük a jó névzítés kialakulását, és tudatos névadókat és névhasználókat nevelhetünk.

Az egyes nyelvészeti területeket áttekintve látható, hogy a névtan milyen sok helyen beépíthető a nyelvtan tanításába. Nem állja meg helyét az az érv, hogy azért nem foglalkozunk vele, mert kevés óraszámban még a törzsanyagra sem marad idő; hiszen annak szerves részét képezi. Azt pedig, hogy a felsoroltakon felül a tanár hol tudja, vagy akarja bevinni a névtani ismereteket már csak a saját fantáziája gátolhatja meg, mivel az indirekt módszer mindenhol alkalmazható.

Az onomasztika könnyen összekapcsolható más tudományágakkal, és ez az interdiszciplinaritás megfelel napjaink követelményeinek is. Ráadásul növeli a tanítás hatásfokát. Didaktikai szempontból pedig azért fontos, mert érdekesebbé teheti az egyes anyagrészeket, teret biztosítva a nyelvtan megszerettetéséhez.

Bibliográfia

- ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES – RAÁTZ JUDIT: Magyar nyelv és kommunikáció. Tankönyvek, munkafüzetek 5–12. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997., 1998., 1999., 2000.
- ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA – FERCSIK ERZSÉBET: Édes anyanyelvünk. Tankönyvek, feladatfüzetek 5–8. évfolyam. Dinasztia Kiadó, Budapest, 1998., 1999.
- ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA – FERCSIK ERZSÉBET 2001. Olvasókönyv. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest.
- ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES – KUGLER NÓRA – RAÁTZ JUDIT 2004. Anyanyelvi tantárgy-pedagógiai témavázlatok. (Kézirat)
- B. GERGELY PIROSKA 1996. Névkultúra és névzítésünk. In: V. RAISZ RÓZSA szerk. Anyanyelv az ezredfordulón. Budapest, 124–133.
- BARLA GYULA 1979. Névtanóra a középiskolában. In: Nyelvtan, stílus, iskola. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BELLON TIBOR 1997. Adatok a mágikus névadásra (Egy XVII. századi forrás alapján). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai I–II. Budapest–Miskolc, 52–58.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1995–96. Névtani foglalkozások I–II.: Magyaritanítás 1995: 5. 38–40, 1996: 1. 34–38.
- FERCSIK ERZSÉBET 1999. Nem lehet elég korán kezdeni — névtani ismeretek egy anyanyelvi tankönyvcsaládban: Névtani Értesítő 21: 310–313.
- HOFFMANN OTTÓ 1994. Kalandozás a nevek birodalmában: Magyaritanítás 1994: 4. 27–30.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1964. Névdívat és irodalmi névadás: Magyar Nyelvőr 93: 285–294.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. A nevek világa. IV. kiadás, Csokonai Kiadó, Debrecen.
- KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA – TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Magyar Nyelv. Tankönyvek. Korona Kiadó, Budapest, 1998.
- LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. Magyar utónévkönyv. Vince Kiadó, Budapest.
- LISZKA GÁBOR 1997. A névtan a nyolcosztályos gimnáziumokban. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai I–II. Budapest–Miskolc, 513–518.
- RAÁTZ JUDIT 1994. Az általános iskolai tanulók névtani ismeretei egy felmérés tükrében: Magyaritanítás 1994: 5. 29–33.
- RAÁTZ JUDIT 2003. A névtan szerepe és helye az anyanyelvi nevelésben. In: A tanári mesterség gyakorlata. Tanárképzés és tudomány. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 239–245.

Laczkó Mária *Hangtan — Alaktan — Szófajtan* című könyve a **06-20-982-0825-ös** telefonszámon rendelhető meg! (Egy korábbi számunkban tévesen szerepelt a telefonszám.)

Az Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője

Sátoraljaújhely, 2006. október 20–22.

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat, a Kazinczy-díj Alapítvány Péchy Blanka Emlékére és a Kossuth Lajos Gimnázium által adományozott könyvjutalmat kapták:

Adamóczi Viktória	Bessenyei György Gimnázium és Kollégium, Kisvárd
Aranyos Helga	Egészségügyi Középiskola, Zenta
Báger Szabolcs	Élelmiszeripari és Földmérési Szakképző Iskola, Szombathely
Bálint Dóra	Károlyi Mihály Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakiskola, Cegléd
Bérdi Fruzsina	Kölcsey Ferenc Gimnázium, Zalaegerszeg
Borsodi Petra	Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr
Börcsök Gyula	Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Budapest
Csizmazia Rita	Bókay János Humán Két Tannyelvű Szakközépiskola, Budapest
Dajka Emőke	Református Líceum, Nagybereg
Illés Kisanna	Baár Madas Református Gimnázium, Budapest
Jenciu János	Klapka György Szakiskola, Jászberény
Kiss Erika	Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr
Kiss Mátvás	Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium, Szécsény
Knopf Nóra	Művészeti Szakközépiskola, Pécs
Koch Balázs	Dráva Völgyi Középiskola, Barcs
Marosi Ágnes	Kodály Iskola, Kecskemét
Márton Ágota	Főgimnázium, Szilágysomlyó
Ódor Kristóf	Leöwey Klára Gimnázium, Pécs
Rigó Ferenc	Szent Györgyi Albert Gimnázium, Balassagyarmat
Sallai Levente	Vasvári Pál Gimnázium, Nyíregyháza
Szabó Réka	Református Kollégium, Kolozsvár
Szecskó Dóra	Berzeviczy Gergely Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Szakközépiskola, Miskolc
Szögyéni László	Bocskai István Gimnázium, Szerencs
Tóth Eszter	Széchenyi István Gimnázium, Sopron
Varga Csilla	Selye János Gimnázium, Komárom

Sátoraljaújhely város plakettjét, valamint tíz-tízezer Ft pénzjutalmat — helyezési sorrend megállapítása nélkül — az alábbi versenyzők kapták:

		<i>Tanára</i>
Bán Judit	Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc	Jobbágy László
Bodnár Judit	Erdey-Grúz Tibor Vegyipari és Környezetvédelmi Szakközépiskola	Hajas Zsuzsa
Csontos Alexandra	Baross Gábor Közgazdasági Szakközépiskola, Győr	Sebestyénné Nagy Csilla
Ertvein Andrea	I. István Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskola, Székesfehérvár	Bozsgoniné Turcsik Judit
Fábián Ádám	Bolyai János Gimnázium, Salgótarján	Fónad Éva
Gerhardt Bernadett	Magyar Tannyelvű Gimnázium, Nagymegyer	Pálos Márta
Hajdú Dóra	Bethlen Gábor Református Gimnázium, Hódmezővásárhely	Bodnár Éva

Jámbor Aliz	Zrínyi Miklós Gimnázium, Zalaegerszeg	Gombás Szilvia
Jeszzenszki Klaudia	Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola, Komárom	Körmenői Krisztina
Kisbakonyi Dóra	Andrássy György Közgazdasági Szakközépiskola, Eger	Kovács Jánosné
Kiss Julianna	Magyar Gimnázium, Beregszász	Horkai Zsuzsanna
Kónya Anna	Báthori István Elméleti Líceum, Kolozsvár	Tulogdi Mónika
Kovács Andrea	Bólyai Farkas Elméleti Líceum, Marosvásárhely	Murvai Éva
Kovács Lehel	Vak Bottyán János Műszaki és Közgazdasági Szakközépiskola, Gyöngyös	Makna Melinda és K. Nagy Ildikó
Nagy Eszter	Veres Pálné Gimnázium, Budapest	
Pölcz Ádám	Baár-Madas Református Gimnázium, Budapest	Gergely Magdolna
Putz Orsolya	Avasi Gimnázium, Miskolc	Saramkóné Pozsonyi Judit
Rátky Marcell	Gábor Dénes Gimnázium és Műszaki Szakközépiskola, Szeged	Némethné dr. Balázs Katalin
Seress Anna	Csány László Közgazdasági Szakközépiskola, Zalaegerszeg	Jozwiak Ilona
Soós Dóra Gabriella	Garay János Gimnázium, Szekszárd	Fazekas József
Szász Júlia Anna	Áprily Lajos Főgimnázium, Brassó	Bokor Katalin
Szücs Ágnes	Bárdos László Gimnázium, Tatabánya	Dobrova Zita
Tilman Attila	Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola, Nyíregyháza	dr. Sharif Mohamedné
Tóth Enikő	Radnóti Miklós Gimnázium, Dunakeszi	Pásztorné Pikli Natália
Viengdavanh Róbert	Élelmiszeripari és Földmérési Szakképző Iskola, Szombathely	Farkasné Kiss Virág

Kiemelkedő szóbeli teljesítményükért különdíjat kaptak:

Nagy Eszter	Veres Pálné Gimnázium, Budapest
Viengdavanh Róbert	Élelmiszeripari és Földmérési Szakképző Iskola, Szombathely
Varga Csilla	Selye János Gimnázium, Komárom

A kárpátaljai Bátyú Középiskola különdíjat kapta:

Leskó Kinga	Kossuth Lajos Gimnázium, Szakközépiskola, Kollégium és AMI, Sátoraljaújhely
-------------	---

A Sátoraljaújhelyi Diákok Baráti Körének különdíjat kapta:

Tóth Viktória	V. István Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskola, Sátoraljaújhely
Gerhardt Bernadett	Magyar Tannyelvű Gimnázium, Nagymegyer

A Miskolci Egyetem sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskolai Karának különdíjat kapta:

Putz Orsolya	Avasi Gimnázium, Miskolc
--------------	--------------------------

A Kazinczy Ferenc Társaság Különdíját kapta:

Jámbor Alíz	Zrínyi Miklós Gimnázium, Zalaegerszeg
Kovács Lehel	Vak Bottyán János Műszaki és Közgazdasági Szakközépiskola, Gyöngyös

A sátoraljaújhelyi Könyvek Háza Bt. különdíját kapta:

Kónya Anna	Báthori István Elméleti Líceum, Kolozsvár
------------	---

Sátoraljaújhely Város Önkormányzata különdíját kiváló írásbeli teljesítményéért kapta:

Rátky Marcell	Gábor Dénes Gimnázium és Műszaki Szakközépiskola, Szeged
Szabó Réka	Református Kollégium, Kolozsvár
Szűcs Ágnes	Bárdos László Gimnázium, Tatabánya

A Patrónus Alapítvány különdíját kapta:

Dajka Emőke	Református Líceum, Nagyberég
Kiss Julianna	Magyar Gimnázium, Beregszász

Pro Lingua Hungariae Alapítvány különdíját kiemelkedő teljesítményéért kapta:

Seress Anna	Csány László Közgazdasági Szakközépiskola, Zalaegerszeg
Szász Júlia Anna	Áprily Lajos Főgimnázium, Brassó
Tóth Enikő	Radnóti Miklós Gimnázium, Dunakeszi

Legjobb írásbeli eredményéért:

Kovács Andrea	Bólyai Farkas Elméleti Líceum, Marosvásárhely
---------------	---

Sátoraljaújhely Város Önkormányzatának emléklapoktatóját és pénzzutalmát kapták a következő szaktanárok, akik ismételtelen kitűnő eredménnyel készítették fel tanítványaikat a versenyre:

Fazekas József	Garay János Gimnázium, Szekszárd
Kovács Jánosné	Andrássy György Közgazdasági Szakközépiskola, Eger

***

Figyelmükbe ajánljuk!

Benczik Vilmos:

**NYELV, ÍRÁS, IRODALOM —
kommunikációelméleti megközelítésben**

24 cm, 332 oldal, ára: 2240 Ft

HANG, JEL, ÍRÁS.

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára: 2310 Ft

A két kötet a szóbeliség, az írásbeliség és a szöveg viszonyát kutatja. Arra keresi a választ, hogy az írás milyen hatással van a nyelv működésére és a szövegtudásra. Ennek során a szerző az általános, nyelvfilozófiai vizsgálódásokból kiindulva eljut olyan konkrét nyelvi, stilisztikai kérdések elemzéséig is, mint a betűejtés, a szabad függő beszéd vagy éppen a metafora és a metonímia viszonya; sőt, a *Hang, jel, írás* legutolsó tanulmánya („*Olvasóvá nevelés és házi olvasmányok az általános iskolában*”) az oktatómunkát közvetlenül érintő kérdéssel foglalkozik.

Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

tív szempontú mondatelemzés keretében íródott, és több tételben mutatja be a mai nyelvészeti diskurzusban élő legfontosabb mondatelemzési felfogásokat is (pl. *A mondat nyelvi értéke: a kommunikatív cél; A magyar egyszerű mondatok felépítése: megközelítési lehetőségek*).

A szöveg című fejezet nyolc tételt tartalmaz arányos kidolgozásban, melyek közül újszerűek és különösen ötletesek az internetes honlapokhoz kapcsolódó feladatok, de a tételek között helyet kapnak az újabb nyelvészeti kutatásokat bemutató beszélt nyelvi szövegkutatással foglalkozó, valamint a beszédmű — szövegmű különbségeit vizsgáló gyakorlati jellegű tételek is (pl. *Szövegműfajok mindennapi használatra*).

A feladatgyűjtemény nyelvfelfogását *A retorika alapjai* és a *Stílus és jelentés* témaköröknek feldolgozása tükrözi leginkább. A hat retorikai tétel között nemcsak a beszédművek elkészítésének alapelvei szerepelnek, hanem kiemelt szerepet kap a vitakultúra, a meggyőzés és a manipuláció témaköre is (pl. *Vitakultúra — kulturált vita; A manipuláció felismerése, értékelése; A retorikai művelet és meggyőzés; Az írásbeli meggyőzés eljárásai*). A gyakorlati jellegű tételekben megjelennek olyan kommunikációelméleti és pragmatikai témák is, mint a konverzációs

maximák alkalmazása és a beszédaktus-elmélet. A kilenc stilisztikai tétel szemléletmódjára szintén a köznap nyelvhasználat előtérbe helyezése jellemző, és különösen eredetiek a közmondás-paródiákkal kapcsolatos feladatok példái is (pl. *Ép hardverben ép szoftver; Ritka, mint a fehér kóla; Ravasz, mint a sakkautomata; Szövegszerkesztőből nem lesz vírusölő; Vág az esze, mint az intelligens mosópornak; Ember tervez, Windows lefagy*). Mindkét témakört áthatja a mindennapi életből vett nyelvi példának köszönhető humoros szemlélet; mint *A köznap stílus alakzatai* című tételben szereplő chiasmusok sora: *A hatalom szeretete nem a szeretet hatalma!; Ha ide benyúlsz — kinyúlsz! (felirat trafóházon); Pap ne politizáljon, politikus ne papoljon!; A borok királya, a királyok bora (a Tokaji)*.

A feladatgyűjtemény nyolc nagy témaköre két kötetre oszlik, ez biztosítja a praktikus használatot, frappáns megoldásai és színes képei, térképei, ábrái pedig olyan élvezetes segédanyaggá teszik, mely a diákok számára nemcsak az érettségire való felkészülést segítheti, hanem a nyelvészet érdekes kérdéseire keresztül a tudományt magát is megszeretheti.

Boronkai Dóra

Etimológiai szótár.

Magyar szavak és toldalékok eredete.

Főszerk.: Zaicz Gábor. Tinta Könyvkiadó, 2006. 1000 oldal, 7990 Ft

„Nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei és városi, ázsiai és európai” — ez a találó József Attila-idézet a mottója legújabb etimológiai szótárunknak, amely szócikkről szócikkre ékesen bizonyítja az iménti költői megállapítás igazságát. A Tinta Könyvkiadó ismét hiánypótló és érdeklődésre számot tartó kiadvánnyal lepte meg azokat, akik igényes kézikönyvekre vágyanak. Lepte meg? — valójában nem is ide illik ez az elkoptatott fordulat, ugyanis immár természetes, hogy a kiadó mindig hasznos és sokszor újszerű kézikönyvvel jelentkezik, mint amilyen a Magyar szókincstár, a Magyar szólástár, a Magyar közmondástár, a Stilisztikai lexikon vagy a Nyelvművelő kézikönyvtár.

De miért ajánljuk kollégáinknak itt, a Magyarantánítás hasábjain a Zaicz Gábor szerkesztette munkát? Azért, mert az általános és középiskolai anyanyelvi nevelés számára eddig föl nem tárt területet nyit meg az etimológia, a szófajtés témájában korábban olyan szakmunkák születtek — bár azok is már évtizedekkel ezelőtt —, amelyek nem nagyon alkalmazhatók a közoktatásban. Nem is ez volt az elsődleges célja *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* (1967–1976), mellyel a mai középiskolai tanárok felsőfokú tanulmányaik során mindenképpen találkozhatnak, a mai általános iskolai tanárok pedig jó esetben forgatták. De hogy az iskolák többségéből ez a

szótár hiányzik, az nagyon is valószínűsíthető.

Pedig a szófajtés, az etimológia olyan terület, amelynek részletkérdései, érdekességei könnyen megragadják a gyerekek figyelmét is, ezért kiváló motivációs eszköz, művelődéstörténeti háttéranyag az általános műveltséget is gyarapító tudnivalóival. Az idegen nyelvek tanulásához kapcsolódva pedig szemléletalkotó erővel bír, ha tanítványunk láthatja a nyelvek közötti összefüggéseket, hogyan is áramoltak, keringtek a szavak a különböző nyelvek között, milyen jelentésbeli és alakváltozások történtek velük. Nem csupán a magyartanár számára ajánlható, de búvárkodhat benne a kisdíák is: ezt a szócikkek felépítése, olvasmányos, ám mindig szakszerű stílusa lehetővé teszi.

A bevezető tanulmány etimológiai szótáraink készítésének történetét foglalja össze Budenz Józseftől kezdve, Gombocz Zoltánon és Melich Jánoson át többek között Bérczi Géza, Benkő Loránd, Kiss Lajos és Lakó György tevékenységéig. A XX. század második felének meghatározó munkája a már említett TESz., de hasonlóan nélkülözhetetlen tudományos mű *A földrajzi nevek etimológiai szótára* és a *Régi családnevek szótára*. Mindezek közvetlen előzményei a mostani kiadványnak, melynek elsődleges célját úgy határozta meg Zaicz Gábor, hogy „a magyar szókincs elemeire irányuló eddigi magas

színvonalú etimológiai kutatásokat összegezzük a művelt nagyközönség igényeinek megfelelően egyetlen kötetben.” Ennek megfelelően a szócikkek felépítése lényegesen eltér a korábbi szótárakétól, éppen a tudománynpszerűsítő jelleg miatt. A TESz.-szel összevetve itt hiányzik az adott címszó (azon belül a jelentések, jelentésárnyalatok) első előfordulásának filológiai pontosságú adatolása, akárcsak a szócikkek végén közölt bibliográfia. A címszavak kiválasztásakor arra törekedtek, hogy a mai magyar nyelv szókincsének legfontosabb tö- és származékszavait dolgozzák föl, ugyanakkor a régies, kihalt vagy népies elemeket csak kis számban vették be a szótárba.

A szócikkekből mindenképp meg tudjuk a címszó első előfordulásának évét, majd kevésbé ismert vagy azonos alakú szó (homonimia) esetén következik a jelentés meghatározása, majd a részletes etimológiai levezetés. Minden szempontból tanulságos szótörténeti leírásokat kapunk. Ki gondolná, hogy *jog* szavunk a *jó* melléknévre vezethető vissza, s annak -g képzős származéka? Vagy hogy az *óperencia* tulajdonnévi eredetű: *Felső-Ausztria, Ober-Enns*, s hazánk fiainak ez a távolság már igen nagy volt, ezért vált annak mesékből ismert kifejezésévé. Megtudhatjuk, hogy az olyannyira magyarnak tűnő *suba* főnév vándorszó, a latinra vezethető vissza, de megvan a németben és a szláv nyelvekben is. Észrevehetjük a szavak közötti összefüggéseket, mint a hangutánzó eredetű *súg* esetében a *suhog* és a *zuhog* igék-

kel való kapcsolatát. A *tornáról* sem gondoljuk, hogy a latin *tornamentum* rövidülése, akár az *elem* az *elementumé*.

A szótár közel 9 ezer szócikket tartalmaz. Újdonság, hogy nemcsak szavak eredetét tárja föl, hanem toldalékokét is (-*dalom*, -*delem*; -*kozik*, -*kezik*, -*közik*; -*ng*; -*sít*), mégpedig mintegy 300-ét. A címszók több mint 2%-a teljesen új, korábban nem szerepelt etimológiai kiadványainkban. A frissességet, időszerűséget mutatja, hogy ilyen szavakkal is találkozunk: *cunami*, *jogging*, *klikkel*, *ombudsman*, *spam*, *sznóbord*, *szörfözik*, *sztrók*, *talk show*, *trendi*.

Alaktani szempontból is nagyon tanulságos a szavak csoportosítása a kötet végén. Erről röviden annyit, hogy az ősi, alapnyelvi szavak és a jövevény-szók csoportjai után igen részletes a belső keletkezésű szavak felosztása, pl. képzőcserével létrejött szavak, megszilárdult ragos alakok, járulékos szóalkotás, elvonás, jelentéstapadás, rövidülés, összevonás, szófajváltás, szóhasadás stb. Ezzel minden iskolai szinten kiválóan használható példatár áll rendelkezésünkre. Még két mellékletet kell megemlíteni: a szavak és a toldalékok első írásos előfordulásának sorrendjében közölt listát, valamint a nyelvészeti szak kifejezések magyarázatát.

A szótár *A magyar nyelv kézikönyvei* c. sorozat 12. részeként jelent meg, Kiss Gábor sorozatszerkesztésében.

Zimányi Árpád

Adamikné Jászó Anna:

33 téma a szövegértő olvasás fejlesztésére.

Holnap Kiadó, Budapest, 2004.

Irodalom tételek. Új érettségi. Corvina Kiadó, Budapest, 2005.

A kötetet összeállította Kelecsényi László Zoltán. Írták: Kállay G. Katalin, Kelecsényi Molnár Katalin, Kreutz Raymundné, Máté József, Sümeginé Tóth Piroska, Tóth Bertalanné, Kelecsényi László Zoltán.

Igaza van Adamikné Jászó Annának, amikor arra figyelmeztet, hogy kapkodó korban élünk, a videoklippek, az elaprózott információk korában, és a fiatalok nehezen látják összességében, teljességében a világot. Az akciófilmek és tévébemondók harsány tömönadatai mellett a modern környezetünk is felületességre nevel. Pedig bármilyen dolognak, eseménynek, tételnek a megértése csak elmélyült tanulás, nyugalommal, szemlélődéssel, gondolkodással érhető el. S az érettségre készülőknek éppen ilyen tevékenységre van szükségük, s az ismertetendő két könyv ehhez nyújt hathatós segítséget.

Anyanyelvi oktatásunk a nyelvi és irodalmi tananyag, a nemzeti és az európai műveltségünk átadásával együtt a képességek fejlesztését tűzte ki célul. Ezért került a magyar nyelv és irodalom érettségi vizsgájának előterébe a szóbeli és írásbeli szövegalkotás és a megfelelő szövegértés. Tanítványaink megismerik a kommunikációs modellt, de sokan be-

vallják, hogy olvasmányaikat nem szeretik, nem olvasnak. Az okokat s főleg a következményeket kutatók hada keresi, próbálja magyarázni. Talán egyik ok az — véli Adamikné Jászó Anna —, mert elfelejtettük: lélektől lélekig száll az üzenet, ahogyan Tóth Árpád foglalta költeményébe.

Ezt az üzenetet érzem felhangzani a címben jelzett kötetekben, s ajánlom őket minden középiskolai tanuló és tanáraik figyelmébe.

Az érettségi tételek ismeretanyagának összegyűjtése eddig is hatalmas erőfeszítéseket kívánt a vizsgára készülő tanulóktól, amelyekre segítség nélkül alig voltak képesek. Ezért jelent meg (több mint egy évtizede) a tételkidolgozást segítő, könnyítő Corvina-kiadvány, s most ennek felújított, átdolgozott változata. A témakörök és a tételek sorát a Biblia nyitja s az Örkény István s az ezredvég irodalmát és az irodalom határterületeit bemutató lecke zárja. E gazdag ismeretanyag elsajátítása s a jobb felkészülés

érdekében a hét neves szaktanár — többféle módszerrel — felvázolják az írásbeli szöveg megértéséhez vezető legfontosabb lépéseket: a kommunikációs helyzetbe kell behelyezkedni, a szöveg haladási irányának felmérése után a szöveg fő egységeit kell elkülöníteni, s a részletek tüzetes tanulmányozása során megérteni a szöveget. Szempontsorokat kapunk a lírai, az epikai és a drámai alkotásokhoz. A szövegalkotás lépései — témaválasztás, szövegtípus megválasztása, a mondanivaló kialakítása, a szövegmenet megtervezése és a kidolgozás — után az esszéírás-hoz, egy érvelő szöveg megfogalmazásához s az összehasonlító és keresztmetszet jellegű feladatok elkészítéséhez nyújtanak hathatós támpontokat a szerzők. Az írókra, az irodalmi korszakokra vonatkozó legszükségesebb adatokat időrendi vázlat tartalmazza.

Adamikné Jászó Anna könyve is megkísérli fejleszteni a napjainkban sok gondot okozó szövegértő, értelmező, kreatív olvasást, megkísérli elmélyíteni a középiskolai tananyagot, közelebb hozni az alkotó lendületét olvasója lelki világához. Foglalkozik az ismeretközlő (nem művészi) szövegek, az ábrák, grafikonok olvastatásával, de az érvelésre is hangsúlyt helyez. Egyben eligazítás is akar lenni a mai gyerek számos és számtalan kérdéseire. A 33 téma közül csupán ízelítőül néhányat: *Csak az ember olvas, A nyitott mű, Rejtett tartalmak, Az igazságnak, ha török, ha szakad, győznie kell, A líra a csodálkozásból született, Nyelvtörők, Anyanyelvi örjárat, Ábrák és képek olvasása...* A szövegekhez adatoló, nyomozó, bíráló, kreatív olvasást ajánló jelek társulnak, illetve erőpróba vagy háttérismeret vagy éppen vita céljára választotta ki a szerző a szöveget.

A szövegek szerzői közül Andersen, Áprily Lajos, Babits Mihály, Csukás István, Dsida Jenő, Gár-

donyi Géza, Jókai Mór, Petőfi Sándor, Tolsztoj, Wass Albert és sok más neves alkotó nevét említhetjük. A szövegek — könnyebbek, nehezebbek —, választhatók, és mindenik után kérdések, feladatok az irányadók, de természetesen az olvasók vagy a felkészítő tanárok kérdései, megállapításai szintén helyet kapnak a tanórán, a felkészítő tevékenységeken.

A könyv használoinak a szerző néhány jó tanáccsal is szolgál. Az olvasásról szükséges ismeretek közül az olvasástechnika, a háttérismeret, a szövegegységek megértése s a szövegértés mélységei fontosságát tudatosítja, hangsúlyozza, hogy sohase közelítsünk előítéllettel egy műhöz. Minden alkotás megérdemli a minimális tiszteletet azzal, hogy figyelmesen elolvassuk, s ha megértettük az üzenetét, utána mondhatunk véleményt.

A szövegalkotásról, a fogalmazásról szólva Adamikné J. Anna arra figyelmeztet, hogy az íróknak, az érettségi szöveg megalkotójának is el kell döntenie, miről és hogyan akar írni, ismernie kell az írásmű tárgyát, célját, meg kell választania a megfelelő, az olvasó műveltségéhez igazodó hangnemet, el kell döntenie, milyen sorrendben és mekkora terjedelemben szeretné megírni szövegét. A tanácsok érintik a fogalmazási típusok, az elbeszélés, a folyamatleírás, a leírás, az emlékirat, a napló és az önéletrajz, az értekezés s a levél műfaji, szerkezeti kérdéseit.

Reméljük, sőt kívánjuk, hogy a Dantéra és Kodályra utaló 33 témát és az 52 irodalmi tételt tartalmazó két könyvet sok diák fogja haszonnal forgatni, s az érettségi új követelményrendszeréhez igazodva sikeresen vizsgázik, igazolva, hogy a korszerű tanítás, tanulás során lélektől lélekig száll az üzenet.

Málnási Ferenc

Dóra Zoltán: Nyelvemben élek (A szerző kiadása, 2006)

Nyolc esztendő alatt — a legelső óta — ez a negyedik kötete a Vácot élő, egyre ismertebbé lett nyelv-művelő pedagógusnak. A *Milyen magas a kilenc óra?* című viszonylag gyors egymásutánban követte a *Nyelvápólo* (2001), majd a *Katedra nélkül* (2003). Ez utóbbit örömmre én mutathattam be a 2004/2. számban. Az új kötetről szólást már szinte vindikáltam magamnak: a friss Lőrincze-díjas társ „jogán”, egyszersmind véle örvendve a *Nyelvemben élek* című gyűjteményes munkájának.

Telitalálta a **címadás!** Ráérez erre az *Előszó* írójára, *Zimányi Árpád* nyelvészünk, egri tanszékvezető főiskolai tanár is. E mondat-címet, Dóra Zoltán szerénységének (is) tulajdonítva, máris továbbgondolja: „*Nyelvünkben élünk* mindnyájan.” Hozzáteszi: „*Nyelvében él a nemzet* — hangzik általános igazságot kifejező szállóigénk, amely címadásra ihlette a nyelv művelőjét... „Érdekes, hogy ezen ihlet miként-jéről/mibenlétéről nem tudunk meg különösebbet Dóra Utószójából, viszont hasznos információval szolgál „A magyar nyelv elé mozdításáról...” fölira-

tú, a „nyelvrontás” Balázs Géza védelmében írt alapos kipillantásából: „... A *Nyelvében él* a nemzet szállóige forrását pedig *Grétsy László* találta meg. *Köváry László Székegyhonról* című könyvében (Kölcsvár, 1842) olvasható először” (163. o.). A „*nyelv*” és az „*él*” abszolút szótó — akár toldaléktalanul, akár tovább/toldalékolva legalább egyiket —, így, egymás környezetében előfordulva, bennem még egyebeket is asszociál. „*Nyelv és Élet*” Grétsy László Élet és Tudomány-beli rovatának a címe, és itt is publikált nem egy alkalommal Dóra Zoltán. A 70 éves Grétsy Lászlót (2002-ben) meg az *Élhető anyanyelvünk* című cikkgyűjteménnyel köszöntötték. Ebben Dóra is jelen van: „*Népben, nemzetben* gondolkodunk. A belső helyviszonyra utaló *-ban, -ben* ragoz szerkezetek nyelvhelyességi kérdéseiről” címet adva fejtegetésének (i. m. 129–131. o.). Itt igen óv e *-ban, -ben* ragoz alakulatok helytelen használatától, mértéktelen elterjedéséről. Nos, a negyedik kötet címe, ha nagyon akarom, bizony egy épp ilyen model-lű „alakulat”. És — mégis helyénvaló, mégis hibát-

lan, sőt kifejező és nem is kis stílushatású! Formailag is méves tehát, hát még tartalmban! A már említett Zimányi tanár úr is ezt veszi észre, amikor ugyanott (5. o.) a „nyelvében” és a „nyelvemben” alaknál elidőzve megállapítja: „A birtokos személyjelek pontosan leképezik, ahogy az egyén, a kisebb és a nagyobb közösség több szálon is összefonódik: ..., nyelvében, a mindennapi életével és nyelvhasználatával összefüggő nyelvi gondjaiban is...” Én pedig hozzátésem: a Grétsy- emlékkönyvbéli Dóra-állásponttal a címadó szerző nem került *ellentmondás*ba. A „*valamiben él/és*” modellje hibamentes, használatos, veretes és évszázadokat túlélő! Én, aki már több írásomban megvallottam, hogy a nyelv = a teremtő *Isten* egyik leggazdagabb ajándéka számunkra, nem állhatom meg, hogy ne idézzek egy Szent Pál-i, pontosan fordított mondatot, természetesen Órá utalva: „*Öbenne élünk, mozgunk és vagyunk*” (ApCsel. 17,28). Ha pedig *Istenben élek*, akkor — nyelvemben is *élek*!

... Hűséges marad a kötet címéhez, a mondatban foglalt nyelvművelői krédóhoz Dóra Zoltán a több mint kilencven írásban, nevezzük bár őket esszéknek, glosszáknak, tanulmányoknak, helyzetképeknek vagy egybeknek. Az *első* fejezet átfogó főirata: *He-lyesen, pontosan, szépen*. Szóhasználati kérdésekben éppúgy eligazítást kaphat az olvasó, mint kiejtési, helyesírási, leíró nyelvtani problémáira megoldást várva. Ha a *Tartalomjegyzéket* felütjük, már az *egyszavas* címek is sokat sejtetnek, rögtön az adott helyre lapoztatnak bennünket, mint például: Zsepi, Lenyúl, Valamennyi... De fölcsigázzák érdeklődésünket a jóval *hosszabbak* is, teszem azt: Drasztikus fizetésemelés? ; Mi a baj a titkárnövel?; Csúnyán beszélnek a nők stb. Már e fejezetben is meggyőződhetünk: Dóra nyelvi szemlélete nem áll meg az államhatárnál. Elég, ha a „Kicsengetés, régiség” című írást említjük, amelynek az alcímét okvetlenül ide kell írunk: „Két szó az *erdélyi magyar nyelv*ből”.

A *második* fejezet *A nevek világa*: Dóra Zoltán-nak talán a legkedvesebb vizsgálódási területe. Szinte szójáték, de így mondhatom mégis a legtalálóbban: szerzőnk a *névtan*ban épp annyira *otthon érzi magát*, mint ahogyan *Vác* városában! Jó értelemben vett lokálpatriotizmus ez, s az ezt dokumentáló, tartalmasanál tartalmasabb kísértekezések mindegyike = megannyi gyöngyszeme (tudunkkal Szabó Zoltán-i elnevezésű) „szerelmes földrajz”-nak. Éppúgy otthon van Vácott a nyitó írás, „A Szerűskert védelmében”, meg aztán az „Egy és más a váci utcanevekről” bekezdéseiben, mint — némiképp kirándulást téve — a Nagymaros, a Pusztamonostor és Veresegyház vagy a Zsámbék, illetve a Sály című nyelvi cikk soraiban. De van a határon túlra kipillantó írása is: „Csikszere-dából jöttek a vendégek”. A fejezet koncepciójába beleírja (Zimányi Árpád definíciójával élve) „a kereskedelmi egységek sok vitát kiváltó törvényi szabályozása” is.

Szavak nyomában. Ez a *harmadik* fejezet átfogó címe. Szófejtés, etimológiai-nyelvtörténeti kipillan-

tás, nem kevés helyi vonatkozás, amivel, beleolvassván, örömmel találkozhatunk. Talán itt a viszonylag legrövidebbek a címek. Érdemes hát — kedvcsinálólul — felsorolnunk őket: Tót atyafiak; „Magyar, oláh, szláv bánat...”; Istenfa; Özönvíz vagy vízőlőn?; A nagy és az öreg; Laska; Megasztár; Erőst örvendek; Szabad, szabadság; „Játszani is enged...”; Teperő vagy tőporlyú?; Kallódás; Cseléd; Emberöltő; Türkiz; Bőjt.

Végül a *negyedik* fejezet. Ennek ezt a — kissé halvány — címet adta a szerző: *Egyéb írások*. Itt (ugyancsak az Előszót író Zimányi Árpád szavaival) „helyet kapnak a *nyelvművelés* elveit és időszerű problémáit érintő írások is, a szerző elkötelezett *állásfoglalásával*.” Bemutatja például (persze, megjelenésekor!) az új Magyar értelmező kéziszótárt. Megemlékezik a 950 éves Tihanyi alapítólevélről. Ünnepi meditációt vet papírra a magyar nyelv ünnepe... És nem első *vallásos* ihletésű írásával *lelekesít* (ezúttal épp a s két avagy kettős értelmében!): „A pünkösdi lángnyelvek tanulsága” c. cikkre gondolok. Finoman, de odamond egy tudománytalan magyar-kodónak (Hun, magyar és eyebeek). Az »emberköz-pontú« nyelvművelő c. tanulmánya vagy inkább val-lomása a 90 éve született *Lőrincze Lajos*, az esz-ménykép előtt tiszteleg; a Magyar Nyelvőr *emlék-számába* írta. Továbbadja — és itt magam is tovább-adom — Lőrinczének a nyelvművelést jellemző megfogalmazását: „Mai nyelvművelésünk ostorozás helyett inkább tapintatosan *nevelni* óhajt; sértegetés és kioktatás helyett *megmagyarázza* a hibát; a máró gúny helyett a *szelidebb iróniával él*” (160. o.).

... *Dóra Zoltán* ennek — és csakis az effajta — *nyelvművelésnek* az elkötelezettje. Már az előző há-rom, de még inkább a negyedik könyvével fényes bi-zonyosságát adta/adja: maximálisan *hűséges* a nagy múltra visszatekintő magyar nyelvművelés *hagyomá-nyaihoz*. Természetesen ez a folytatni akarás erősíti meg a Mester iránti hűségében, akiről szinte el sem hisszük, hogy már több mint egy évtizede nincs köz-tünk. Magával viszi egyetlen személyes *találkozásuk* emlékét (erről is olvashatunk az említett írásban); e kötetének fő inspirálója pedig épp a róla elnevezett — megérdemelt — *Lőrincze-díj* volt. A legutolsó cikk záró bekezdésében fölteszi a kérdést: „»Nyelvrontás«-e *Balázs Géza*?”, és meg is vála-szolja. Úgy érzem, hogy amit a kortárs, sőt már nála is jóval fiatalabb, mégis (!) hagyományhű nyelvmű-velőről kijelent, magára *Dóra Zoltánra is* — és re-méljük, még számos más, vele vállvetve küzdő „nyelvtárs”-ára (Grétsy László találó szóösszetétele (!) is — *érvényes*: „...*Jól képzett* nyelvész, aki *felké-szültségéből* adódóan, vállalja anyanyelvünk ápolá-sát. Így hát joggal *utasítható el az a vád*, hogy a nyelvművelők a szellemi alvilág szélhámosai.”

Mindnyájunk nevében jó egészséget kívánok a nyugdíjkorhatáron már bőven túljutott szerzőnknek, közös óhajunkkal: *Várjuk az ötödik* kötetet!

Holczér József

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net Internet: <http://emil.alarmix.org/trezorb/>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.